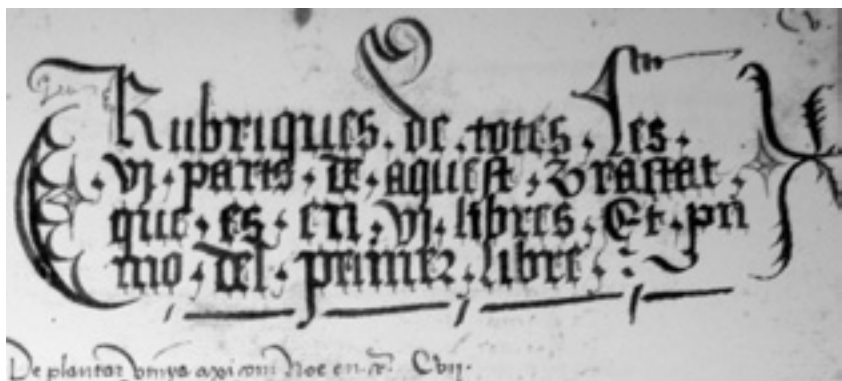

Libre de plantar vinyes e arbres...

(Tractat d'agricultura del s.xv)

PRÒLEG
ÀNGELS MASSIP

EDICIÓ I INTRODUCCIÓ
XAVIER LUNA-BATLLE

COL·LECCIÓ SCRIPTA

UNIVERSITAT DE BARCELONA
MINISTERIO DE CIENCIA E INNOVACIÓN
PUBLICACIONES DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

COL·LECCIÓ SCRIPTA

La col·lecció *Scripta* neix amb la finalitat d'omplir un buit editorial: el dels textos catalans antics no literaris. La literatura sempre ha tingut, com és lògic, un espai destacat en les publicacions; però hi ha textos molt notables, allunyats del caràcter literari, que mereixen ésser editats pel seu valor lingüístic i cultural. El projecte *Scripta* (*Diatopia i canvi lingüístic. Scripta i projecció dialectal*), de la Universitat de Barcelona, edita sèries de textos breus de totes les èpoques analitzats lingüísticament i agrupats d'acord amb el dialecte al qual pertanyen (L'Institut d'Estudis Catalans ja ha publicat el de l'eivissenc i el del menorquí). Ara iniciem l'edició de textos complets, inèdits o poc assequibles, d'interès especial per a la història dels dialectes catalans.

Libre de plantar vinyes e arbres...

(Tractat d'agricultura del s.xv)

Pròleg
Àngels Massip

Edició i introducció
Xavier Luna-Batlle

VOLUM 1
COL·LECCIÓ SCRIPTA

UNIVERSITAT DE BARCELONA
MINISTERIO DE CIENCIA E INNOVACIÓN
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

DIALÈCTOLOGIA
Scripta
CATALANA

Publicacions
de l'Abadia de Montserrat

Col·lecció Scripta

Editat per Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona

© D'aquesta edició *Scripta i projecció dialectal*
Directors de la col·lecció: Joan Veny i Àngels Massip
Coordinador de la col·lecció: Xavier Luna-Batlle

Disseny i preimpresió: Pepa Estrada
Fotografies: Biblioteca de Catalunya

Impressió a Gràfiques 92, S.A.
Can Sucarrats, 91 – 08191 Rubí

ISBN: 978-84-9883-466-6
Dipòsit legal: B.34.789-2011

Primera edició, novembre del 2011

Índex

- 7 Pròleg. Àngels Massip
- 9 Introducció. Xavier Luna-Batlle
- 19 Rúbrica de totes les vi parts de aquest tractat per los dotza mesos del any sumada
- 22 Rúbriques de totes les vi parts de aquest tractat que és en vi llibres, et primo del primer libre
- 28 Libre o regla o ensanyament de plantar e sembrar vinyes e arbres, e ampeltar aquells, e de sembrar camps, e de fer ortaliça, e conservar vi e moltes altres coses segons que en lo present dictat per a ordenat e algunes coses segons lo Pal·ladi, lo qual libre farà sis llibres o parts
- 29 Lo primer libre o part en lo qual tracta de vinyes e parras plantar e fer lo conreament de aquelles
- 35 Llibre segon o segona part lo qual parla e tracta de plantar arbres e sembrar aquells
- 42 Libre terç o tercera part lo qual tracta dels arbres, vinyes e parres e ortalices a empaltar
- 51 Libre quart o quarta part en lo qual és tractat del cultivament de la terra e sembrar forment, ordi e altres blats grossos e menuts, e legums segons se segueix
- 56 Libre quint e quinta part del libre en lo qual se tracta de sembrar e plantar cols e moltes natures de ortalices
- 64 Libre sisè o sisena part en lo qual tracta de fer vins e conservar aquells e que li són corromput e affollats que tornen a la primera bonesa
- 73 Glossari

De Kubrigues. de totes les vi. parts. de aquista. Bractat. que es en vi. libras. Et. pñ mo. del primer. libret.

- De plantar vinya aqironi Noe en .ii. Cviij.
- De plantar vinya en .ii. Cviij.
- De plantar vinya en .ii. Cviij.
- De plantar parva en .ii. Cviij.
- De plantar podra pemettenqua en .ii. Cviij.
- De morgonar vinya en .ii. Cviij.
- De exodris vinya en .ii. Cviij.
- De podar vinya en .ii. Cviij.
- De podar pirapolla en .ii. Cviij.
- De ranae vinya en .ii. Cviij.
- De magemar vinya en .ii. Cviij.
- De agofar vinya en .ii. Cviij.
- De spopore vinya en .ii. Cviij.
- De fimar vinya en .ii. Cviij.
- De gram e ranyota atellar efor sequar en .ii. Cviij.
- De la furments ab que hom den tellar les herbes en .ii. Cviij.
- Que en lliol no sia feta neingms ranao en .ii. Cviij.
- Quant es una quaterada de vinya en .ii. Cviij.
- Quant homens en ten en exodris podre en ranae e magemar
una quaterada de vinya en .ii. Cviij.
- De detemar vinya en .ii. Cviij.
- De salvar rahims en .ii. Cviij.
- De millir mole di ofeyr en .ii. Cviij.

Libre segon

- De mo de plantar figueres en .ii. Cviij.
- De plantar taronges en .ii. Cviij.
- De plantar limones en .ii. Cviij.
- De plantar pomiers oranges en .ii. Cviij.
- De plantar taronges limoniers pomiers e oranges en .ii. Cviij.
- De plantar mes conyales en .ii. Cviij.
- De plantar pomers maganers en .ii. Cviij.
- De plantar pomers de patabis en .ii. Cviij.
- De plantar pomers de lombardya en .ii. Cviij.
- De plantar maganers en .ii. Cviij.

Pròleg

Àngels Massip

El volum que presentem, un tractat d'agricultura manuscrit, copiat al final del s. XV, i editat ara pel doctor Xavier Luna-Batlle, constitueix el primer d'una sèrie de textos que tenim previst de publicar dins del projecte d'investigació *Diatopia i canvi lingüístic. Scripta i projecció dialectal*¹ que dirigeixo, sempre sota l'empara científica del doctor Joan Veny.

El projecte *Scripta* es proposa d'estudiar la variació diatòpica de la llengua catalana en la diacronia. Per tal d'aconseguir aquest objectiu ens calia, en primer lloc, reunir un corpus seleccionat de textos, prioritàriament no literaris, procedents de totes les àrees dialectals i de tota la història de la llengua, amb l'objecte de constatar en quina mesura la llengua parlada es reflecteix en l'escriptura.

El corpus està constituït per fragments de textos o textos complets (quan són breus), seguits d'un comentari lingüístic dels aspectes gràfics, fonètics, morfosintàctics i lexicals rellevants que s'hi reflecteixen. D'aquesta manera es podrà anar observant al detall el continuum històric de l'evolució dels dialectes catalans i se'n podrà comprendre en profunditat l'evolució, sempre presentant l'ancoratge de la variació històrica en la variació geogràfica. Un objectiu adreçat a articular una història global de la llengua entesa com un diasistema que comprèn la complexitat de la variació interna.

En la perspectiva històrica de l'estudi de la llengua cal el component d'ubicació, d'emmarcament dins la realitat. Quan es parla

1 Ajudat del Ministerio de Ciencia e Innovación amb la referència FFI2009-12627.

d'evolució en biologia les contingències històriques es consideren determinants i això mateix ocorre amb les llengües.

Scripta ha completat el corpus i l'estudi de les varietats balears: l'eivissenca,² la menorquina,³ la mallorquina (gairebé al final i en procés de publicació). Els textos es van penjant al portal web del projecte (www.scripta.ub.edu) a mesura que es van editant.

La col·lecció que s'inicia amb aquest volum, vol donar als estudiosos –i també al públic interessat en general– una mostra d'obres completes d'especial interès i poc assequibles, de manera que en casos particulars es va més enllà de l'anàlisi d'un fragment per a donar una visió completa del text en una edició acurada.

El *Libre de plantar vinyes e arbres...* té un gran interès lingüístic i cultural, com també per a la història agrària. Des del punt de vista lexical, trobo interessant de posar en relleu un seguit de mots que avui s'empren en la varietat tortosina (*caboga* 'bulb de la ceba' i també 'cap d'agulla, de clau, de cerilla', *exerri* 'femta de bestiar de llana o cabriu', *ti* 'té'). N'hi ha d'altres d'extensió més general dins l'àrea occidental (*ans* 'abans', *bellota* 'aglà', *cafís*, *faneca*, *eixobrir* 'cavar al voltant dels ceps de la vinya', *ges* 'guix', *mol·le* 'motllo', *virbar* 'esbrollar') o d'estrictament valencians (*dacsa* 'blat de moro'). Amb tot, el text presenta trets lingüístics que no són d'aquestes varietats, a causa segurament de l'original del qual es copia.

Com d'altres tractats pràctics de l'època a Europa, la llengua es caracteritza per ser planera i arrelada al territori, a la parla dels seus habitants, i al seu temps; i alhora arrossega trets dels textos precedents dels quals beu l'escriptor. Això fa d'aquest text una rica font de dades per a la dialectologia històrica.

L'edició de Xavier Luna-Batlle, extremadament acurada, millora les edicions precedents del text. Amb la introducció que l'acompanya, on s'indiquen alguns aspectes textuais, algunes relacions amb d'altres obres agronòmiques i els trets lingüístics més rellevants, i amb el glossari final amb el significat dels mots, aquesta versió adquireix un valor inestimable.

2 Joan Veny i Àngels Massip (2009), *Scripta eivissenca*, Barcelona, IEC.

3 Joan Veny i Àngels Massip (2011), *Scripta menorquina*, Barcelona–Maó, IEC.

Introducció

Xavier Luna-Batlle

El text que oferim al lector és una nova transcripció del manuscrit 754 de la Biblioteca de Catalunya, un tractat d'agricultura català del final del s. xv. No és un text original sinó una còpia d'un text anterior i es troba en uns plecs de fulls en el mateix volum on hi ha les *Constitucions de Cathalunya* i les *Històries e conquestes de Cathalunya* de Pere Tomic, estampats a Barcelona per Johan Rosembach el 1495. El manuscrit ocupa els folis 107v-125r, segons la foliació original i coetània de la còpia, en números romans.

La part impresa del volum és datada el 1495, a Barcelona, i com que el manuscrit apareix en els mateixos plecs de la part impresa cal pensar que no és anterior a aquesta data i que es devia fer poc després, fent servir el mateix paper on s'estamparen aquelles dues obres. Aquesta data de 1495 ha fet identificar el manuscrit com a pertanyent al segle xv, cosa que no posem a discussió; però cal remarcar que és dels darrers anys del quatrecents, amb una lletra d'aquesta època. Òbviament tracta de l'agricultura anterior a la introducció dels productes americans a Europa.

Si es continua llegint el volum hom troba tot seguit uns apunts privats relacionats amb un matrimoni i els infantaments posteriors: el foli 126r conté una nota en què es diu que s'han fet capítols matrimonials entre Miquel de Masdovelles i Villafranca i Marianna de Foxà i de Xamar, i que aquests capítols estan en poder del notari de Barcelona Bartomeu Plea. En el mateix foli s'hi anota que el 19 de novembre de 1662 ha nascut «Don Joan Miquel Grabiell Francesc i Josep de Masdovelles i de Foxà», fill d'aquell matrimoni. Més endavant es llegeixen notes de lectura dels llibres impresos en el volum, com també un índex d'ús personal per al lector i propietari de l'exemplar. Tots els indicis ens porten a pensar que es tracta

d'un volum que va pertànyer a la família noble dels Masdovelles, d'origen a l'Arboç, al Baix Penedès, una família coneguda pel *Cançoner Masdovelles*. El volum va ser adquirit per la Biblioteca de Catalunya el 1919.

La lletra del manuscrit és d'una certa qualitat i força clara (encara que, com és normal, té alguns passatges difícils, en particular els finals de ratlla, com comentem en algun cas en les notes a la transcripció). Es tracta de cursiva gòtica, una lletra conservadora en un moment en què ja s'utilitza la humanística; la tria depenia de l'edat i dels gustos de l'escriptor (Raich, p. 6). Una còpia pràctica i sense pretensions de lluïment. Hi veiem, als marges, proves de ploma i dibuixos fets a manera de divertiment, cosa que pot indicar també que es tractava d'una còpia per a ús personal. Congruentment amb aquesta intenció les lletres dels títols, per bé que treballades, no passen de ser un joc il·lustratiu sense gaire transcendència, segurament imitant l'obra de la qual es copia.

Qui va escriure aquest manuscrit? No en sabem res tret de la referència indirecta al seu possible origen geogràfic: el mateix text parla de la vila de Sant Mateu, del Baix Maestrat (p. 51). No ha de passar per alt tampoc que l'escriptor ens dóna un parell de refranys aragonesos, o en llengua mixta castellanoaragonesa. Quina relació tenia amb la família Masdovelles? Era un dels seus membres? Tampoc no ho sabem. El que és clar des d'un primer moment és que estem davant d'un tractat pràctic d'agricultura, que comença pel conreu de les vinyes, amb una referència inicial a Noè, i que continua amb l'arboricultura per acabar amb l'elaboració de diferents menes de vi. Totes les espècies que s'hi esmenten són típiques del mediterrani i de les zones interiors properes, les que s'adapten, pensem, a un espai geogràfic com el del Baix Maestrat: se'ns parla del conreu de figueres, llimoners, pomers, magraners, moreres, pins, oliveres. L'empelt i les maneres de plantar hi tenen una atenció particular. Després la temàtica agrícola se centra en els grans: forment, ordi, espelta, etc.; i es continua amb els productes hortícoles: cols, espinacs, alls, lletugues, porros, cebes, raves, pastanagues, melons, carbasses, xufes. Finalment, i tancant l'estructura del tractat amb el retorn al primer tema, hi ha una part dedicada exclusivament a l'elaboració del vi, com si el vi fos la producció més preuada i a la qual cal parar una atenció especial.

Corinne Beutler (1973), en un estudi d'abast europeu sobre els tractats agrícoles del segle XVI, caracteritza a grans trets el gènere d'escriptura al qual pertany un tractat com el nostre. Es tracta d'una literatura

«qui vise un effet immédiat, qui se veut directement utile, qui convoque le lecteur et [...] se met au service de deux classes socio-économiques distinctes: les propriétaires de domaine et les paysans, en vue d'accroître la production agricole et d'améliorer le travail de la terre.» (p. 1282)

Dues classes socials que es troben en l'objectiu comú de treure profit de la terra. Thomas F. Glick (1979) recull aquestes idees de Beutler i afegeix que «el mecanismo de cómo esta información era transmitida a los hombres del campo, analfabetos, no está del todo claro.» (p. 14). Potser aquest misteri és senzill de resoldre per obvi: devien comunicar-se entre ells de paraula, propietaris i pagesos. L'època de l'absentisme dels propietaris encara no havia arribat. En tot cas, sigui aquesta especulació encertada o no, veiem en els tractats d'agricultura catalans també la idea remarcada per Beutler: en aquestes obres de l'edat moderna la llengua és propera a la terra, als parlants que l'habiten, i d'aquí ve l'interès per a la dialectologia històrica. Ens ho ha mostrat el gran llibre català d'agricultura, el de Miquel Agustí, que apareixerà tardanament en relació amb els grans tractats europeus francesos i italians. El d'Agustí, el *Llibre dels secrets d'agricultura* de 1617, té com a antecedent immediat el molt més extens i complet de Charles Estienne i Jean Liébault, *L'agriculture et maison rustique*, París, 1570, i d'ell copia, refon, resumeix; però aquí i allà apunta mots local, tècniques pròpies del país. És difícil de valorar-ne l'aportació original, i l'autor no hi ajuda, però hi és en una proporció important.

D'aquest marc general podem passar sense que calgui cap pas intermedi a l'interès lingüístic, el centre de la nostra motivació. Corinne Beutler el posa en relleu en el seu treball dient que la diversitat lingüística, les opcions múltiples en la traducció d'un mot llatí de Pal·ladi, hi són temes a observar:

«Il faut rechercher si un mot latin traduit une même réalité chez des auteurs différents à diverses époques, et savoir reconnaître inversement si une même réalité agricole se trouve exprimée par des mots différents.» (p. 1282)

I la mateixa autora afegeix:

«Les auteurs qui écrivent dans leur langue maternelle, et qui sont les plus nombreux, ajoutent à la difficulté en recourant tantôt au mot vernaculaire, et tantôt à des termes dialectaux.» (p. 1282)

El tractat d'agricultura que editem es distancia de la tradició dels Pal·ladis, és a dir la llarga sèrie de versions del clàssic *Opus agriculturae* escrit al segle iv o v per Palladius Rutilius Taurus Aemilianus. S'ha de situar el nostre text com una producció original i pròpia dels territoris de parla catalana, tot i que amb deutes als clàssics. Pal·ladi és l'únic autor que s'esmenta en el nostre text (els llocs on es fa aquesta referència són indicats en la nota al peu corresponent) i és en efecte el gran referent clàssic, d'una enorme influència a l'edat mitjana (Cifuentes, p. 289).

El clàssic Pal·ladi va ser traduït al català per Ferrer Saiol, proto-notari, que es casà amb la mare de Bernat Metge, Agnès, quan quedà vídua. Se'n conserva una còpia a l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de València, i és una obra d'un gran relleu filològic. Nosaltres l'hem consultat i és de tota evidència que les dues obres són molt diferents, tot i que comparteixen la temàtica agrícola i són molt propers cronològicament: la còpia de Saiol és de 1485, la nostra d'uns deu anys després. És rellevant també que la lletra és similar, d'un mateix estil en l'execució del traç. El contrast minuciós de les dues obres de segur que donaria un resultat molt interessant, però és evident que el Pal·ladi és una obra llarga, d'una extensió molt més important que el nostre text, de pretensions i abast molt més modestos.

Del manuscrit de la Biblioteca de Catalunya se n'han fet anteriorment a la nostra dues edicions, en èpoques i de caràcters distints. La primera és de Rosa Maria Raich, una tesi universitària inèdita sota la direcció de Joan Bastardas. Hi fa una transcripció crítica d'un gran valor, la primera que es fa d'una manera completa, crítica, amb aparell de notes i comentaris contextuais i filològics. Nosaltres l'hem llegida amb molta atenció i n'hem extret observacions interessants. Amb tot, vam creure que valia la pena de fer-ne una nova transcripció, que és la que presentem. Només anotem en la nostra edició algunes de les discrepàncies, les que tenen més interès filològic, lluny de la pretensió, poc útil, de donar-ne tots els casos. Hem de remarcar que, malgrat aquestes divergències, la

transcripció de Raich ens ha estat d'una gran utilitat.

La segona és de Thomas M. Capuano, del 2009, molt distant en el temps d'aquella, feta amb una lectura pràcticament sense interpretació de l'original i d'acord amb un objectiu diferent. Va aparèixer quan ja havíem començat la nostra transcripció. La distància cronològica dels dos treballs de lectura, el de Raich i el de Capuano, i el fet que aquell primer roman tancat a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona en els prestatges de les tesis expliquen que Capuano no faci esment del treball de Raich, que per a nosaltres és imprescindible. La seva transcripció, amb l'estudi introductori, es referencia en la valuosa base de dades Philobiblon (amb el codi «texid 3090»).

Capuano (2009, p. 2) dóna la panoràmica dels diversos tractats breus sobre agricultura que, independentment de les autoritats clàssiques, apareixen a la Península i que representen els primers intents de codificar les pràctiques agrícoles locals. Entre aquests textos, i seguint encara Capuano, hi ha els *Capítols singulars de les llavors que deuràs sembrar en tot l'any cascun mes*, la *Mamòria de les maneres de les laurons, de plantar e de sembrar e de pensar que hom deu fer a tota ortalissa* i el nostre text, el *Libre o regla o ensenyament de plantar o senbrar vinyes e arbres* (títol que dóna només una idea parcial del contingut del tractat). Totes aquestes obres estan identificades dins la base de dades de textos medievals catalans BITECA, que està vinculada al projecte Philobiblon.

Valor lingüístic i geolingüístic del tractat

No hi ha dubte de l'alt interès del text que ens ocupa per a la història dels dialectes. És clar que hi apareixen trets orientals (per exemple les vacil·lacions gràfiques de *a* i *e*), possiblement procedents del text del qual es copia, però el més interessant són els trets dialectals pertanyents als parlars occidentals. La mesura *faneca* («una fanequa de sal» p. 47, l. 16), d'origen àrab, és pròpia d'aquests territoris i no dels orientals (DECat III: 875a). L'ús de l'arabisme *bellota* (p. 49, l. 17) també ens indica l'àrea geolingüística de l'oest del nord-occidental, el valencià i l'eivissenc. *Alfâlfeç* 'alfalç' (p. 52, l. 6) és una forma valenciana propera a l'àrab (DECat I: 178b).

Correspon a una àrea més restringida el mot *pollanc* amb el significat de 'plançó, arbre jove' («prin polanch de olivera axí com lo

bras» p. 40, l. 3) que, segons AlcM, és només del Maestrat. Alhora hem observat que essent una obra situada geolingüísticament al Maestrat no és estrany que es parli dels faig i de les fages (el fruit comestible del faig), encara que ho pot semblar per la latitud d'aquesta comarca. Doncs bé, segons la *Guia per a conèixer els arbres* de Francesc Masclans (4a. ed., 1977, p. 192) hi ha un clapa de fagedes al sud de l'Ebre, tocant la part alta del Maestrat: la coincidència entre territori i temàtica aquí és interessant com a correlat de la llengua que traspuja el nostre text.

En altres casos el text aporta informació de l'extensió geolingüística de mots que avui semblen en desús. Per exemple el mot *burcany* 'tija, branqueta prima' (p. 35, l. 21) devia usar-se en el continent segons ens informa el nostre text, cosa de la qual no teníem notícia en l'AlcM, que el situa únicament a Menorca, on pot haver perviscut més per la seva situació aïllada. Amb l'exploració del nostre text, en fi, sabem que també fou un mot continental.

Alguns castellanismes i aragonesismes apareixen al nostre text, cosa que s'ha d'interpretar també tenint en compte l'espai geogràfic: el Maestrat és una terra fronterera amb l'Aragó i l'autor coneix els aragonesos:

E diu l'aragonès: «Sembra tu trigo en lodo, e ordio en polvo». E diu més: «Si quers más valer que tu vezino, sembra más ordio que trigo», e deu-se sembrar ordi e avena en la luna vella. (p. 51)

Una petita mostra de contacte de llengües al final del xv, geolingüística històrica, història dels mots en relació amb l'espai on han viscut: tot plegat la nostra edició comentada vol contribuir al que Joan Veny anomena dialectologia filològica, una pràctica científica de la qual s'ha mostrat mestre i model, com es pot comprovar, per exemple, en el seu recull de treballs que justament titula *Dialectologia filològica*.

L'edició del text

Hem posat cura a interpretar el text i superar les escasses lectures errònies, segons el nostre parer, dels que ens han precedit. En relació amb Raich discrepem en alguna lliçó: *cuiera* ha de ser *civera* (p. 66, l. 2), que Capuano llegeix també com nosaltres. En efecte *civera*

s'hi aplica en el nostre text amb el significat de 'graellat del cup' (AlcM, s.v. *civera*, 2) i el context és molt clar: es tracta de trepitjar o calcigar la verema «en *civera* o *brescat* e *sían* triada la *rapa*». No és lloc de ressenyar altres discrepàncies: són les habituals en la lectura d'un text manuscrit (jo llegeixo «*fema-les*» mentre Raich llegeix «*ferma-les*», p. 40, l. 8; «*fé'n trossos*» i no «*fen trossos*» p. 40, l. 23; o «*fassa*» i no «*fasso*» p. 33, l. 3).

Pel que fa a la transcripció de Capuano, que no en fa una transcripció crítica sinó que s'ajusta molt a la forma original del text, seguint el model del projecte Philobiblon, discrepem en algunes lectures: la lliçó «*lo bone dela bota*» no és encertada perquè el text es refereix al *bonó*, lectura que fa ple sentit en el context ja que *bonó* és el nom de l'obertura superior de la bóta de vi (que reapareix més endavant); la lliçó «*De plantar poncirer taranger en [...]*» cal llegir-la «*De plantar poncirer e aranger en...*».

Posem doncs en primer pla el nostre interès fonamental, el lingüístic i dialectològic, el de la història de la llengua; i alhora volem donar una versió coherent i consistent, que sigui útil per als interessats en la història agrària o en la història cultural. Amb tot, no podem oblidar l'ajut que representa la lectura que han fet els nostres antecessors en la transcripció del manuscrit, i podem augurar que lectures posteriors de ben segur trobaran encara perfectible l'edició nostra.

Cal finalment concretar en què ha consistit la intervenció en el text original manuscrit. En primer lloc hem respectat escrupolosament la lletra en la seva part més substancial i els trets gràfics no rellevants els hem adaptat al lector actual, seguint l'exemple de la col·lecció *Els Nostre Clàssics*. Donem doncs una transcripció interpretativa però que manté la configuració essencial de la llengua de l'original.

Concretem. Donem en cursiva les lletres que en l'original estan representades per una abreviació. Regularitzem la separació de mots, llevat del cas en què s'aglutina l'article amb una preposició (*al ayre* p. 64, l. 14). Apliquem el guionet segons la norma actual i també l'apliquem en les formes verbals analítiques antigues en què el pronom s'insereix entre infinitiu i auxiliar (*lexar-les-hets 'les deixareu'*, p. 30, l. 18).

En relació amb la *u* i la *v* gràfiques del manuscrit destriem si es tracta de vocal o de consonant i donem la lectura *u/v* i *i/j* segons el cas. Mantenim la doble consonant sense transcendència fonològica.

ca (*garroffer, ffebrer*). Accentuem els mots segons la norma actual, cosa que ens obliga a una lectura interpretativa, i apliquem l'accent diacrític als monosíl·labes que es poden confondre amb altres encara que no siguin els regulats per Fabra (*là 'allà'*). Els parèntesis quadrats indiquen afegits de l'editor, els angulars fragments sobers per error d'escriptura.

Les notes al peu ofereixen al lector els casos dubtosos en què l'editor ha de decidir sense una certesa absoluta, com també el comentari a alguns mots especialment distants de la llengua actual o particularment dialectals. També en nota s'informa el lector de les poques referències escrites al marge del text, en particular l'esment a Pal·ladi. Unes notes que sempre redactem amb concisió deliberada amb la voluntat de posar en primer pla la lectura d'aquest bell text sobre agricultura de l'inici de l'edat moderna.

Referències

- AlcM = Antoni Maria ALCOVER i Francesc de Borja MOLL, *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, 2a edició, 1975-1977.
- BEUTLER, Corinne (1973), «Un chapitre de la sensibilité collective: la littérature agricole en Europe continentale au xvie siècle», *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, núm. 5, ps. 1280-1301.
- CAPUANO, Thomas M. (2009), «Early Catalan Agricultural Writing and the *Libre o regla o ensenyament de plantar o senbrar vinyes e arbres...*» Biblioteca Digital de Ciència.cat, novembre 2009, Universitat de Barcelona (última data d'accés: juny 2011). http://www.sciencia.cat/biblioteca/documents/Palladi754_Capuano.pdf.
- CIFUENTES, Lluís (2001), *La ciència en català a l'Edat Mitjana i el Renaixement*, col·lecció Blanquerna núm. 3, Barcelona / Palma de Mallorca, Universitat de Barcelona / Universitat de les Illes Balears.
- DECat = Joan Coromines, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 10 volums, Barcelona, Curial / LaCaixa, 1980-2001.

- GLICK, THOMAS F. (1979), Introducció a l'antologia de l'*Obra de agricultura* de Gabriel Alonso de Herrera, València, col. *Hispaniae Scientia*.
- PHILOBIBLON, http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/index_ca.html
- RAICH, ROSA M. (1978), *L'agricultura a Catalunya a través d'un manuscrit del segle XV*, tesi de llicenciatura, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona.
- LUNA-BATLLE, XAVIER (2007), Introducció a Miquel Agustí, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, Vilafranca del Penedès, Andana.
- VENY, JOAN (1993), *Dialectologia filològica*, Barcelona, Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VENY, JOAN & LÍDIA PONS (2010), *Atles lingüístic del domini català*, vol. V: 10. *Indústries relacionades amb l'agricultura*. 11. *Els vegetals*, Barcelona, IEC.

Reberquina de vices les dy parts de aquest
 maior p las doya meyas del any
 sima

Janer

Casos vinya
 plantas figueras
 plantas rodages
 plantas rutes e gualto
 plantas pomes
 plantas maganes
 plantas albes
 plantas in
 Casos vinya
 plantas rutes
 plantas albes
 plantas in

plantas vinyas
 plantas roses
 plantas amielles
 plantas vinyas
 plantas de p...
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes

Febrer

plantas albes
 plantas basiles
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes

plantas albes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes

Març

maganes vinya
 plantas rutes
 maganes vinya
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes

maganes vinya
 plantas rutes
 maganes vinya
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes

Abril

Maig

Juny

Juliol

Agost

Setembre

Octubre

Novembre

Colo de Sueca
 Colo de Surlia

de goma e ramons acallos e fesoques
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes
 plantas rutes

plantas rutes

[f.104v] **Rúbriqua de totes les VI parts de aquest tractat per los dotza mesos del any sumada**

Janer

cavar vinya — plantar vímens — plantar figueres — empeltar morer
5 blanch en negre — plantar taronger — empeltar amel·ler en garo-
ffer— plantar sirer e ginjoler — empeltar vinyes — plantar pomers
maçaners — erbolam de paschas — plantar magraners — sembrar
sebes rodones *per salvar*¹ — sembrar arbres — sembrar xerevies —
10 plantar àlbers — sembrar carabasses — plantar o sembrar murtras
— plantar rosés²

Fabrer

cavar vinya — sembrar carabasses — sembrar arbres — sembrar
melons, albudeques, síndries e cogombres — empeltar arbres —
empeltar morer bla[n]ch en negre

Març

15 plantar oliveres — empeltar alberquoquer en altre alberquoquer o
en prunera — plantar bardisses — tresplantar arbres que no *leven*
fruyt — empeltar nespler en *preseguer* — empeltar figuera ab arbre
que no sia de sa natura — empeltar garroffer — empeltar peres
20 sermenyes³ e codonys — empeltar amel·ler en si mateix o en *presse-*
guer — plantar o tresplantar arbres que no *tenen* fruyt — empeltar
pomers — empeltar pomers en baladre — empeltar rahims merve-
llosos — empeltar *presseguer* en codonyer o en prunera — sembrar

1 *salvar* 'conservar'.

2 Aquesta línia és afegida, d'una altra mà, amb lletra tremolosa, potser del mateix escriptor però en edat més avançada.

3 Mena de pera, a l'AlcM amb la forma *sarmenya*.

alfalçet — sembrar mill e *trèmella*⁴ — engraxar terra — erbolam cols d'estiu — sembrar porros e sebes — sembrar lavor e juyvert

Abril

5 magencar vinya — empeltar oliveres — empeltar figueres — erbolam

Maig

10 magencar vinya — empeltar figueres — spampotar vinya — empeltar pomeres — empeltar pomers — empeltar pomeres en baladre — empeltar pomers en baladre — empeltar garroffer — empeltar magraner — sembrar xufles

Juny

agostar vinya — cols de ivern — empeltar figueres — cols de Sicília — sembrar dacça

Juliol

15 de gram e canyota a tallar e fer sequar — sembrar pastonagues⁵ — sembrar naps

Agost

sembrar atremuços — sembrar spinachs — cols de pascha — sembrar sebes rodones *per* manjar tendres

Setembre

20 sembrar forment, ordi, spelta, avena, senteno e altres sements — sembrar faves — cols de pascha — sembrar letugues — engraxar terra — sembrar spinachs

Octubre

Noembre

25 sembrar letugues

4 *tràmella* (AlcM) 'mena de grana o legum'.

5 *pastonga*: forma propera a *bastonaga*, recollida a Tortosa (AlcM), amb una *o* en la segona síl·laba, *o* que és exclusiva d'aquest territori. És un indicatiu de la procedència dialectal del text: el territori de Tortosa i el Maestrat.

Dehembre

podar vinya — plantar alls — guaratar e laurar terra

[f.105r] **Rúbriques de totes les VI parts de aquest tractat que és en VI llibres, et primo del primer llibre**

- De plantar vinya axí com Noè en *cartes* CVII
De plantar vinya en *cartes* CVII
De sambrar vinya en *cartes* CVII
5 De plantar parra en *cartes* CVII
De planta parra primerenqua en *cartes* CVII
De morgonar vinya en *cartes* CVII
De exobrir vinya en *cartes* CVII
De podar vinya en *cartes* CVII
10 De podar picapolla en *cartes* CVIII
De cavar vinya en *cartes* CVIII
De magencar vinya en *cartes* CVIII
De agostar vinya en *cartes* CVIII
De spa[m]potar⁶ en *cartes* CVIII
15 De femar vinya en *cartes* CVIII
De gram e canyota a tellar e fer sequar en *cartes* CVIII
Dels sturments ab què hom deu tellar les herbes en *cartes* CVIII
Que en juliol no sia feta nenguna cavahó en *cartes* CVIII
Quant és una quarterada de vinya en *cartes* CVIII
20 Quants hòmens entren en exobrir, podar, en cavar e magencar una
quarterada de vinya en *cartes* CVIII
De veremar vinya en *cartes* CVIII
De salvar rahims en *cartes* CVIII
De cullir molt vi o fruyt en *cartes* CVIII

6 Hi ha descuit de la titlla nasal: restituïm la *m*.

Libre segon

- Primo de plantar figueres en *cartes* CVIII
De plantar taronger en *cartes* CVIII
De plantar limoner en *cartes* CVIII
5 De plantar poncirer e aranger en *cartes* CVIII
De sambrar tarongers, limoners, poncirers e arongers⁷ en *cartes*
CVIII
De plantar sirer e ginjoler en *cartes* CVIII
De plantar pomers maçaners en *cartes* CX
10 De plantar pomes de parahís en *cartes* CX
De plantar pomes de Lombardia en *cartes* CX
De plantar magraners en *cartes* CX
[f. 105v] De plantar magraners sens pinyol en *cartes* CX
De plantar morers en *cartes* CX
15 De plantar morers per via de planter en *cartes* CX
De sembrar arbres en *cartes* CX
De pins en *cartes* CX
De sembrar cipressos en *cartes* CX
De plantar oliveres en *cartes* CX
20 De plantar àlbers en *cartes* CXI
De plantar e sembrar murtra en *cartes* CXI
De plantar vímens en *cartes* CXI
De plantar canyes en *cartes* CXI
De plantar bardises⁸ en *cartes* CXI
25 De plantar o trasplantar⁹ arbres que no tenen fruyt en *cartes* CXI
De plantar arbres en *cartes* CXI
De plantar rosés en *cartes* CVIII¹⁰

7 És molt clara la diferència entre la *a* en *aranger* de la línia anterior i la *o* en *aronger* d'aquesta línia. Cf. l'alternança *taronja* / *toronja*.

8 La darrera síl·laba del mot no es pot llegir a causa d'una taca de tinta: reconstruïm el que hi diu per la referència al foli corresponent.

9 Hi ha una taca de tinta que impedeix de llegir la vocal de la primera síl·laba (pot ser *tres-* o *tras-*).

10 Aquesta línia és afegida per una altra mà o la mateixa però en edat més avançada, com en el cas comentat a la nota 2.

Libre terç

- Primo de adur ampelts en *cartes* CXII
De ampaltar figueres en *cartes* CXII
De ampaltar figueres de Burgissot¹¹ primarenques o derrerrenques
5 en *cartes* CXII
De ampaltar figuera en altre arbre que no sia de sa natura en *cartes*
CXII
De ampaltar peres sermenyes¹² e codonys en *cartes* CXII
De ampaltar peres en roure en *cartes* CXII
10 De ampaltar pera en tronxo de col en *cartes* CXII
De ampaltar pomers en *cartes* CXII
De ampaltar pomers en garahuller¹³ en *cartes* CXII
De ampaltar pomers en baladre *cartes* CXII
De ampaltar morer blanch en negra en *cartes* CXII
15 De ampaltar presseguer en pomer e codonyer en *cartes* CXII
De ampaltar presseguer que fassa los précechs sens pinyol en *cartes*
CXII
Que lo presseguer dur molt en *cartes* CXIII
Que-ls préssechs sien bells en *cartes* CXIII
20 De ampaltar poma, préssechs en *cartes* CXIII
De ampaltar alberquoquer¹⁴ en altre arbequoquer o en pruners en
cartes CXIII
De ampaltar nespler en pressaguer o en codonyer en *cartes* CXIII
De ampaltar alberquoquer en cirer en *cartes* CXIII
25 De ampaltar garroffer en *cartes* CXIII
De ampaltar amel·ler en garoffer en *cartes* CXIII
De ampaltar amel·ler e si mateix e en presseguer en *cartes* CXIII
De ampaltar pressaguer en *cartes* CXIII

11 L'apel·latiu *burgissot* o *burjassot* ha estat estudiat per Joan Veny («De re ficaria: *bordissots* i *paratjals*», ara dins *Llengua i entorn natural*, Barcelona, Edicions 62, 2001), que esmenta el nostre text, i arriba a la conclusió que es refereix a la procedència, la població valenciana de Burjassot.

12 Mena de pera, petita, groguenca.

13 Variant formal de *agraïller* 'arbust semblant a l'esbarzer', variant que l'AlcM no recull.

14 Pel que fa a la -l- de la primera síl·laba, sembla que l'escriptor ha fet de primer una *r* i que després hi ha afegit un pal volent corregir amb una *l*. Poc més endavant, a la mateixa línia, es llegeix el mateix mot amb *ar-* inicial.

- De ampeltar o enprenyar palmera en *cartes* CXIII
 De ampeltar noguer en *cartes* CXIII
 De noguer que no fa nous en *cartes* CXIII
 [f.106r] De ampeltar oliveres en *cartes* CXIII
 5 De oliveres que no leven bé *cartes* CXIII
 De olivera que-s vol morir en *cartes* CXIII
 De ampeltar magraner en *cartes* CXIII
 De magranes que-s fassen grosses en *cartes* CXIII
 De ampeltar taronger en *cartes* CXIII
 10 De ampeltar limoner en *cartes* CXIII
 De ampeltar vinyes en *cartes* CXIII
 De ampeltar serment que fassa lo rahim mig blanch e mig negra en
cartes CXIII
 De ampeltar rahims maravellosos en *cartes* CXIII
 15 De ampeltar parra en *cartes* CXIII
 De ampeltar: regla general [en] *cartes* CXIII
 De cullir fruyta per salvar en *cartes* CXIII
 De les natures d'arbres que leven fruyt en *cartes* CXIII
 Dels x fruyts que-n menja hom tot en *cartes* CXIII
 20 Dels x fruyts que menja hom lo deffora en *cartes* CXIII
 Dels x fruyts que menja hom lo dins en *cartes* CXIII
 Són IIII arbres de diverses natures e fan hun fruyt e una fulla en
cartes CXIII
 De arbre que fa fruyt e no fa flor en *cartes* CXIII
 25 De ampeltar carabasses en *cartes* CXIII
 De ampeltar porros en *cartes* CXIII

Libre quart

- Primo de sembrar forment, ordi, spelta, avena, centeno e altres
 sements en *cartes* CXV
 30 De sembrar mill e tramella en *cartes* CXV
 De sembrar dachça e alfalç en *cartes* CXV
 De sembrar arròs en *cartes* CXV
 De sembrar tramusos en *cartes* CXV
 De sembrar legums en *cartes* CXV
 35 De guaratar e laurar terra en *cartes* CXV
 De famar camp de terra en *cartes* CXVI
 Qual fems és millor en *cartes* CXVI

- De engraxar terra en cartes CXVI
De virbar blats <blats> en cartes CXVI
De sagar e batre tots blats en cartes CXVI
De salvar blats en cartes CXVI
5 De saber quants caffisos ret una mesura de sambradura en cartes
CXVI

[f.106v] **Libre quint**

- De cols d'ivern en cartes CXVI
De cols de pascha en cartes CXVI
10 De cols d'estiu en cartes CXVII
De cols de Sicília en cartes CXVII
De herbolam de pascha en cartes CXVII
De herbolam en cartes CXVII
De herbolam en cartes CXVII
15 De spinachs en cartes CXVII
De spinachs en cartes CXVII
De spinachs en cartes CXVII
De letugues en cartes CXVIII
De letugues en cartes CXVII
20 De alls en cartes CXVII
De scalunyes en cartes CXVII
De porros e cebes en cartes CXVII
De cebes rodones de salvar en cartes CXVIII
De cebes rodones en cartes CXVIII
25 De ràvens en cartes CXVIII
De bastanagues¹⁵ en cartes CXVIII
De naps en cartes CXVIII
De xerevies en cartes CXVIII
De suffes¹⁶ en cartes CXVIII
30 De carabasses en cartes CXVIII
De carabasses primarenques en CXVIII
De melons, albudeques, cindries, cogombres e albergínies en cartes
CXVIII

15 Aquesta variant *bastanagues* alterna en el nostre text amb *pastanagues* (p.20 l.15).

16 *suffes* 'xufles'.

Libre sisè

Si volets fer vi que s'apella rosat de Belna¹⁸ en cartes CXVIII^o

Si volets fer vi violat en cartes CXVIII^o

5 Si volets fer vi salviat en cartes CXVIII^o

Si volets fer vi pomat en cartes CXVIII^o

Si volets fer vi ab spícies en cartes CXVIII^o

Si volets fer bon vi vermell en cartes CXVIII^o

Si volets fer vi de verema blanca en cartes CXX

10 Si volets fer altre vi de tota verema en cartes CXX

Si volets fer vi de verema blanca o vermella cascuna per si o tota mesclada en cartes CXX

Si volets fer vi novell semblant que sia vell en cartes CXX

Si volets fer bon vincuyt¹⁹ en cartes CXX

15 [f.107r] Si volets fer bon vinblanch de²⁰ verema vermella o mesclada, ço és blanca e vermella en cartes CXX

De adobar vi afollat en cartes CXX

Si volets fer lo vi madur o dolç en cartes CXXI

Per clarificar en cartes CXXI

20 Medecina a vi corruptut e filat²¹ com axarop e ret quaix color blanch en cartes CXXII

Altre capítol axí mateix de vi que sia mudat o filat en cartes CXXII

17 Aquí apareix una o volada, per donar el significat d'ordinal al número de foli.

18 Belna pot ser la forma antiga del topònim actual Beaune (Belne al s.xiv < Belenus, Albert Danzat, *La Toponymie Française*, p.215), capital dels vins de la Borgonya.

19 Aquesta forma és paral·lela a la molt més documentada *vinblanc*.

20 S'hi llegeix, ratllat, *cartes*.

21 *filat* en l'expressió *vi filat*, no es recull als diccionaris.

**Libre o regla o ensanyament de plantar e sembrar vinyes
e arbres, e ampeltar aquells, e de sembrar camps, e de fer
ortaliça, e conservar vi e moltes altres coses segons que en
lo present dictat per a ordenat e algunes coses segons lo**
5 **Pal·ladi,²² lo qual libre farà sis libres o parts:**

Lo primer de plantar vinyes e parres
Lo segon de plantar e sembrar arbres
Lo terç de empeltar arbres e vinyes
Lo quart de sembrar blats grossos e manuts
10 Lo quint de plantar e sembrar ortalices
Lo sisè de vi qui·s afolla ni·s corrompa a conservar

22 Apareix per primer cop la referència a aquest autor clàssic de l'agronomia.

Lo primer libre o part en lo qual tracta de vinyes e parras plantar e fer lo conreament de aquelles

De plantar vinya axí com Noè

Noè, com fo scapat del general diluvi e fo axit de la archa e no
5 hagués vinyes en lo món, ell plantà vinya de lanbrusques, les quals
Déu havia creades, car lenbrusques naturals *per* cultivament treen²³
a ús de vinya. E·s begué del vi. Mas, ignorant la sua obra e virtut,
fon²⁴ embriagat. Lembrusques són seps silvestres los quals són atro-
bats en alguns boscatges e muntanyes e mudant-les de llur loch e
10 meses en terra costehida²⁵ e podades són fetes vinyes, los huns ceps
blanchs los altres negres, segons veus a hull. E cascú pot plantar
vinya axí com Noè.

De plantar vinya

Tothom qui vol plantar vinya deu podar los mayols que deu metra
15 en luna vella, ço és passada la plena hun dia o dos, com *pus* prop
més ne val. E stoig los mallols tro a la luna nova e crexent que haja
deu dies tro en quatorza, e lavors plant. E si per ventura lo mallol
era mustiu meta lo cap del mallol una nit en aygua e lo dia següent
plant e no fallirà. És ver que·l mallol de la vinya vella que hage de
20 XII anys ensús pren mils que·l de la vinya nova. Emperò lo clot
que faràs *per* al mallol la terra que·n trauràs no le y tornes, mas

23 Es tracta d'una forma de *trear*, variant antiga de *triar* (AlcM).

24 Raich hi llegeix *fou*, lliçó que és possible.

25 Forma del verb *costoïr* (<ll. CUSTODIRE 'tenir cura, guardar, custodiar') amb dissimilació -o-o-> -o-e-. D'aquest verb arcaic els diccionaris (AlcM en dóna dues formes: *costodir*, *costedir*) no donen testimonis més ençà de 1452; i en el nostre text el tornem a trobar més endavant a la p.30 i 34, cosa que indica que encara tenia vitalitat (potser només en l'escriptura?).

rebbeix-lo d'altre terra. E hage de cep a cep VII palms de alna de València a tots cayres, a manera de taulell de scachs.

[f.107v] **De sembrar vinya**

5 Sembrar pots vinya. Prin dels pinyols o grans qui són dins lo gra del rahim e com seran ben sechs semble'ls. E exits costoheix-los e fer-se-n'ha vinya. Emperò no levaran jamés rahims si donchs no són los ceps empaltats.

De plantar parra

10 Qui vol fer parra maravellosa prenga huna verga de parra blanca e altre de parra negra e plant-les el mes de març. Axí com crexeran vage-les cordellan,²⁶ e talle'n les fulles axí com iran engruxant, e met-hi canons de canya e que sien de son mol·le. E axí com la parra crexerà, axí's pegarà dintre lo canó la huna verga ab l'altre, de-
15 mentre que seran en lo motle de la cana, e tant stro que la verga sia rodona, e com serà grossa axí com una [*espai en blanc*] quada brot per si serà de sa natura. E pens-la de tallar a la pegadura e quant la haurà tellada pens-la de regar e leix-la pujar honsevulla²⁷ e quantes brochades tindrà de valor leix-les-hets de II en II mans. E la parra
20 que serà ben pensada e bé regada, el ram brotat farà hun rahim blanch altre negra, e aquell que serà de la sua natura que encerterà en la pagadura serà del rahim la hun gra blanch e l'altre negra. E com açò serà vist tal, totes les altres natures lexen aquella.

De plantar parra primerenqua

25 Si vols que los rahims vinguen ab les cireras, planta huna parra d'ullerol a la raül d'un cirer o parra de Trípol,²⁸ e barrina lo cirer a hun palm de terra, e pas la parra per la barrinadura del cirer, ço és per lo forat de part a part, e la parra irà engruxant e lo forat irà trenquant. Com lo forat serà trencat talla la parra a la raül e vendran los rahims ab les cireras.

26 És a dir *cordellant*, posant-les entortolligades com si hom fes una corda.

27 Raich transcriu *hon se vulla*.

28 Podem suposar un apel·latiu relacionat amb l'origen geogràfic, Trípoli? (la forma antiga Trípol és ben documentada, AlCM) Raich transcriu *trípol*.

De morgonar vinya

Morgonar vinya se deu fer en luna vella per ço que la sarment no-s trench e deu-se gitar tot lo cep e fer aytants caps com necessari sia.

De exobrir vinya

5 Exobrir deu hom les vinyes après que són veremades car de les bones laurons que hom los pot fer és lo exobrir. E diu lo exemple de la vinya: «Qui-s vulla me cav, ab què mon senyor me pot e-m exobresca covinentment pregon.»²⁹

De podar vinya

10 Podar deu hom les vinyes en dos mesos del any, ço és en lo mes de dehembre e en lo mes de janer, mas més val en lo mes de dehembre per ço com los ceps podats de dehembre fan los rahims pus grossos e les serments³⁰ [f.108r] broten abans e abans maduren. Ítem que en lo gra no haurà sinó hun pinyol o dos. La podahó³¹ del mes de janer
15 fa molts rahims mas fa'ls menors e ab molts pinyols. Tot podar se deu fer en la luna vella. E deu-se hom gordar que no pot hom en lo jorn que és plena. Car lo ple de la luna no val a les plantes: si hom les tocha ans los nou.³² Mas pessat aquell dia és bo lo podar tota hora e com pus prop és de la plena val més lo podar. Emperò
20 les vinyes velles deuen ésser podades a cap de dos o de tres anys en la luna nova per renovellar. Emperò tota hora haja la luna més de VII jorns. La podahó de la luna vella fa sarments e rahims grossos e bells. E la podahó de la luna nova fa molts rahims menuts e moltes serments sotils. Deu-se guardar lo qui poda de esquexar verga ne
25 brocade en lo cep car nafra'l e fa-li gran mal, mas deu-lo serrar ab coltell serrador o tallar ab coltell gentilment. Emperò la vinya no és ben podade tro que és cavada.

29 És a dir: «Que em cavi qui sigui sempre que mon senyor em podi i m'eixobri de manera convenientment pregon», refrany que és literalment de Pal-ladi.

30 Raich hi llegeix *sirments* i Capuano *sarments*.

31 *podao* 'podada', *cavao* (f.108v) 'cavada' indiquen una freqüència elevada del sufix *-ao*, substantiu deverbal aplicat a diverses labors agrícoles, que és la que en el *Butlletí del diccionari de la llengua* iv, 19, s'atribueix a Guissona, amb exemples com *cavao*, que tenim en el nostre text, i d'altres com *regaó*, *llauraó*, *fangaó*, *segaó*.

32 *noure* 'fer malbé'.

De podar picapolla

Qui vol podar la dite planta en manera que hom la nodrescha dret ab cep redó e puys que hom li jaquescha quantes serments ho caps volrà metre si'n hi havie L salvant uns prims que són borts³³ e que la
5 podahó no sia rodona ans sia larga.

De cavar vinya

Cavar vinya deu hom de mijan giner tro a mijan ffebrer e encara per tot ffebrer, com d'equí avant borren les vinyes e no-y deu hom entrar. E diu hom en lo eximpli: «Si mon senyor me poda de
10 dehembre o de janer, e-m cava en ffebrer, vergonya-m ferà si no li umple lo celler».

De magencar vinya

Magencar les vinyes lo millor temps és mijant abril tro a x de maig. E deu magencar com abans fer-se pot, per ço com val més.

De agostar vinya

Agostar és lo mellor temps que hom pot fer a vinyes mijant lo mes de juny e que no pas hom més avant car aquesta és bona lauró. E qui farà a vinyes aquestes laurons que demunt són dites en los temps que demunt són scrits sens tot dupte haurà bones vinyes e
20 pus verts que nengunes altres vinyes. Axí que-ls altres qui hauran vinyes e qui no saben aquesta manera de les laurons que demunt són dites se'n daran gran maravella.

De spampotar³⁴ vinya

En lo principi de maig deu hom espampotar o virbar les vinyes, ço és levar-ne los brots que-s fan en los ceps en los quals no hage
25 rahims e leixar-hi los brots en que ha rahims e los que han a fer

33 Hi ha brots ratllat, error que l'escriptor corregeix tot seguit escrivint *borts*.

34 La forma *espampotar* o *spampotar* per "espampolar" no la trobem enloc més: ni AlcM ni al DECat no hi consta i a l'ALDC, vol. V, núm. 948, per a *pàmpols* no hi veiem cap forma amb -t- semblant a un hipotètic **pàmpot* o **pampot* que hauria de relacionar-s'hi. Però aquest *espampotar* apareix amb -t- quatre cops i no hi ha dubte que l'escrivà hi fa una -t-; els nostres antecessors, Raich i Capuano, també transcriuen *espampotar*. Pot ser un creuament amb *espalpotar* 'fer caure les fulles mortes' que AlcM troba al Maestrat? Hem de deixar la qüestió sense una resposta segura.

brocada en l'any vinent. E los rahims e vergues e ceps que romanen se'n milloren molt, però açò deu fer hom que entén a³⁵ la podahó.

[f.108v] **De femar vinya**

Ffemar vinyes deu hom com són novellament plantades, e après se
5 poden femar de VI en VII anys. Alguns hi meten ordi o faves o ciurons,
e açò com la terra és grassa. Mas diu Pal·ladi que vinya magra
en terra seca no la deu hom femar *per* ço com lo famar corromp la
verema perquè lo vi que hix és tot corruptut e guastat. Mas diu
10 Pal·ladi que qui vol engraxar vinya que sia en terra magra o secha
que hom la sembra de sembre de lupins en lo mes de setembre. E
a la desexida de abril tro a mijant maig, que los atramoços comén-
san a granar, que hom fassa cavar la vinya e arrencar los lupins,
en guisa que romanguen cuberts de terra. E açò engrexe e millore
15 la vinya més que negun famar que hom hi puxa fer. Emperò fan
arranquar los lupins abans que hom cav la vinya en què's cobren de
terra. És ver que tota hora que hom morgona o met hom mallols en
vinya se pot femar.

De gram e canyota a tallar e fer sequear

20 Diu Pal·ladi que qui en lo mes de juliol, com lo sol és en signe de
Capricorn, gram e canyota que sia arrencat *per* aytal signe null
temps hi nexeran de aquelles rahils.

Dels sturments ab què deu hom tellar les herbes de la vinya o camp de terra

Encara diu Pal·ladi que si rella o càvech o altre sturment ab què
herbes se púxan tellar que com seran calts los dits sturments que-
25 tempre hom ab sanch de boch. Tota herba que ab aquell sturment
serà tellada null temps tornarà metre rails. Emperò alguns dien
que'l sturment vol ésser de coure, mas és cregut que tant val de
ferre.

Que en juliol no sia feta neguna cavahó

30 En juliol no deu hom fer neguna cavahó ni laurar. O en vinya ni y
deu hom en res tochar car molt dan hi fan quant hi toquen.
Ítem se deu hom gordar en l'estiu en temps que la terra és calda
com ha plogut e la pluja no és entrada molt que hom no fassa

35 Transcripció tal com fa també Raich, tot i que es podria llegir *que entena la podahó*.

alguna cavahó per ço com la terra exuta se mescla ab la mullade e és fet caliu. E per semblant hom no deu moure la terra en ivern com és gelada per ço com roman destrempada.

Quant és una quarterada de vinya

- 5 Quarterada de vinya de sort ha haver LX tires, e de mija sort CXX tires. Fan-se en cascuna del sort XIII clots que són DCCCXXX clots. En cascun clot entren dos mallols que munten en summa MDCLXXX mallols.

[f.109r] **Quants hòmens entren en exobrir, podar, cavar e magencar huna quarterada de vinya**

- 10 En una quarterada de vinya entren de exobrir tres hòmens, de podar tres hòmens, de cavar VII hòmens, a magencar tres hòmens.

De veremar vinya

- 15 Veremar vinya deu hom en luna vella per ço com lo vi se'n salva mils. Emperò guardar deu hom tota hora que en l'esperansa de la luna no pogués haver perill dels dits splets a collir.

De salvar rahims

Si volets salvar rahims deuen ésser collits en luna vella e ans que sien massa madurs.

20 **De collir molt vi o fruyt**

Si tu vols collir molt vi o fruyt costeheix e procura bé les vinyes e hages vinyes jóvens, car diu hom en lo eximpli: «Olivera de ton avi, figuera de ton pare e vinya de tu mateix.» E si fas lo qontrari faràs ço que's diu: «Moltes filles e males vinyes desfan l'alberch.»

Llibre segon o segona part lo qual parla e tracta de plantar arbres e sembrar aquells

Primo: de plantar figueres

Si tu vols plantar figueres, planta-les en la luna minva de giner.

5 E si vols plantar de squeix prin-ne una rama de qual natura te vulles e si no-s vol acolzar da-li hun pich en la squena *per* manera que puxa acolzar e rebblix los clots de terra. E pots-les de *present* sporgar e cavar sopte que sahó hi haurà e que sien tengudes a prop tot aquell any de regar de mes en mes e de cavar *per* ço que lo sol
10 no puxa entrar en la terra. Ítem pots fer plantar de figueres en lo dit temps. Ítem pots plantar tot arbre que pert fulla en la dessus dite luna. Sàpies emperò que deus guardar com arranquaràs l'arbre que vols plantar, que la part que té de sol ixent axí mateix la tenga là hon la plantaràs. Les figueres martiniques duren més que
15 nengunes altres, *per* ço-n fa bon plantar e puy empaltar-les de qualsevol altre natura. [f. 109v] Qui vol que figueres de *peratge*³⁶ axí com *julies*³⁷ e d'altres, que n-i ha de diverses natures, retenguen les figues el dia de sanct Johan de juny, culla de les cabrafigues e sien enfilades en fils lonchs e posen-ne *per* moltes branques d'aquella
20 *figuera* qui no atura figues e sens dupte retendràn-les. E si vols *que* les figues primarenques maduren punxats-les ab hun *burquany*³⁸ ab hun poch d'oli, o ab *burquany* de teix sens oli, e valran-ne més.

36 Denominació estudiada per Joan Veny, «De re ficaria...», ob. cit.

37 Amb Joan Veny no accentuem gràficament *julies*, «d'acord amb l'actual pronúncia del mot a Eivissa» («De re ficaria...», ob. cit., p. 86, n. 24).

38 *burcany* 'tija, branqueta prima'. Cap diccionari no recull aquesta citació, i l'Alc, amb les dades de què disposa, el fa un mot exclusiu de Menorca. Els dos exemples del nostre text eixamplen l'àrea geolingüística històrica del mot, que podria ser que hagués desaparegut després al continent.

1 **De plantar taronger**

Primerament si vols plantar taronger planta'l en la luna crexent de janer e posa-la a la part que és vers lo sol ixent que sia tornade axí mateix. E sia cavat lo teronger a darredor en guisa que al arrenchar
5 no li tallen les venes sinó com menys puxen, e que fassa en guisa que ab la çoqua e ab les raïls romanga molta terra, e axí com iran descobrín axí liguaràs ab cordes. E com seràs a la derraria que-l arbre serà arrenquat met-hi dejús hun cabàs per tal que la terra no se'n caygua e ligua'l bé car si la terra de les raïls se movia seria
10 perill de perdre l'arbre. E allí hon lo metràs hage-y bon clot, e puys bé piquat, e puys met-hi l'arbre e picha bé la terra que-y metràs en guisa que vent ni altre cosa no li puixa noura, e gorda'l que no'l somogues pus ni-l toch null hom car lo toquar li és perill gran. E axí mateix se pot plantar a XV dies ans de sent Miquel e XV dies après
15 en la luna crexent.

De plantar limoner

Si vols plantar limoner faràs axí mateix com has del taronger.

De plantar poncirer e aranger

Si vols plantar poncirer e aranger planta'ls de staques e³⁹ ti'ls a prop
20 de reguar.

De sembrar tarongers, limoners, poncirers e arangers

Qui vol plantar àlies⁴⁰ sembrar tarongers, limoners, poncirés⁴¹ e arangés prenga taronges o dels dits fruyts assahonats o hage dels grans de aquells e semble'ls entran ab fems e reg-los. Hi haurà dels
25 dits arbres sens falla e açò en la luna nova de janer.

De plantar cirer o ginjoler

Qui vol plantar cirers o ginjolers plant-los en la terra cascallera⁴² en la minva de giner e carragaran molt.

39 Aquesta lletra no és gens clara; hi ha hagut una correcció. Capuano transcriu *sotils* i Raich e *ti'ls*, lectura que adopto jo també.

40 Raich hi llegeix *àlies*. Hi ha les lletres *als* amb una titlla sobre la *l*.

41 La *-r-* final manca en aquest sol cas, no pas en cap dels altres usos del mot. Pot ser un índici de pronúncia amb caiguda d'aquesta consonant.

42 *O terra de cascallar* 'terra pedregosa de regadiu' (AlcM).

De plantar rosés⁴³

Qui vol plantar rosés plant-los en la luna vella de janer.

[f.110r] **Qui vol plantar pomers e maçaners**

Qui vol plantar pomers de Prada o aygues pomes o maçanés⁴⁴ plant-les en la luna minva de janer. E si fer-se pot no les regues sinó dues vegades en l'any e seran saboroses e no-s corqueran.

De plantar pomes de paraís

Si vols plantar pomes de paraís, e seran maravoloses, hages la raíl del plantanus e hages la millor que pusques haver e sia frescha e planta-la e met-hi IIII o IIIII pinyols de dàtils de punta ensús, e sían fiquats de dins en la raíl, e sia cubert de terra prop de aygua, e faran pomes maravoloses, e són bones de manjar. Quant les la [*espai en blanc*] veuràs-hi lo crusifixi dins la poma.

De plantar pomes de Lombardia

Si vols plantar pomes de Lombardia hages-ne planter. E és cosa maravolosa *que* lo pomer no-s fa major de dos palms d'alt al mes créxer, e farà moltes vegades ensemps fruyt e flor, e fa cascun pomer de XX en XXX pomes ensús, e són grosses e fort fines e saboroses e adorants. E pot-se tenir lo pomer en hun test d'alfàbega a la finestra o en cambre. E poden-se'n haver de la ciutat de Gènova; e si no, hages dels grans de les pomes e sembra'ls.

De plantar magraners

Si vols plantar magraners, planta'ls en la luna vella de janer e pots plantar los arbres o staques dels dits magraners de branques, que-y hage del vell e del jove.

De plantar magraners sens pinyol

Si vols plantar magraners *que* fassen belles magranes sens pinyol

43 Aquesta línia i la següent són afegides més tard, al final del foli, amb una lletra diferent i una tinta avui no tan sèpia com la de la resta (un pèl menys envellida). Una lletra tremolosa, com si fos de la mateixa mà però al cap d'anys, del mateix escriptor en una edat més avançada. El mateix exactament que l'afegit a la p.19, l.10 (vegeu nota 2).

44 Podem interpretar que hi vol dir *maçanés*, és a dir *maçaners* amb una pronúncia corresponent a una zona on ha caigut aquesta -r final.

talle huna verga de magraner e fen-la *per* lo mig axí com a vima ab huna puncta *de* coltell e trau-li[-l] cor e puy torna-la a junyir e puy liga-la bé stret de cap a cap e planta-la. Les magranes *que* faran seran sens pinyol.

5 ***De plantar morers***

Qui vol plantar morers prenga trossos de fust de sàlzer vert fresch e barrín-lo de hun loch en altre de dos en dos dits e pren lo squeix del morer de part a part. Pos-n'i metre quant se vol, e prenga lo fruyt ab lo squeix e plant-lo dejús terra en guisa que no sien los brots sobre terra, e pendran tots. E de parres e de cirers pots fer altre tal.

[f. 110v] ***De plantar morers per via de planter***

Aquells qui volen plantar morers *per* ço *que* hagen fulles *per* dar-ne a manjar als cuchs de què fan la seda prenguen les móres com seran pansides que cauran a terra e hagen cordes d'aspart e freguen-les ab aquelles móres e stogen-les stro al mes de ffebrer e el dit mes faran-ne almàxera en fems molt podrits e mesclat ab homania.⁴⁵ E de VIII en VIII jorns que-l regues e posa l'almàxera en loch que no li do'l vent serç ni tremuntana e stigue en loch que no li do lo sol. E de nit *que* sia cubert, axí com almàxera de carabaces. Faent açò haurau fulles ans que-ls cuchs isquen.

De sembrar arbres

Qui vol haver pins e dàtil e castanya e amel·lers e noguers e guarroffés⁴⁶ e carrasques e oliveres e lorers sembra qualque fruyt *que* vulles dels demunt dits en lo mes de janer e de ffebrer com la luna hage X dies que sia girada tro en XV e guarda't com las plantaràs que no les metes *pus* pregon de dos dits en través e posa là hon seran plantats una verga *per* senyal.

De pins

30 Guardar deu hom que los pins no sien tresplantats *per* tal com no viuen.

45 *homenia* 'femta d'home', significat no recollit a l'AlcM ni al DECat.

46 Cal entendre 'garrofers'.

Item⁴⁷ deu hom metre IIII o V pinyols com hom los planta e no sien mesos los pinyols al foch mas sien trenchades en altre manera. Emperò alguns sembren los pins en lo mes de setembre com hom sembra lo forment o l'ordi. Ítem de les castanyes sien-ne meses
5 dues que sían del any mateix com pus fresques les pusques haver.

De plantar cipresses

Los cipresses sembrat-los en terra famosa⁴⁸ mesclada ab bons fems podrits e reguat-los ab aygua e orí de fadrí poch. Ítem en altre
10 manera hages de les nous assaunadas e seques e trau-ne los grans e mit-los en aygua que-y stiguen IIII o V jorns e ti'ls en loch humit e ruxa'ls ab aygua. E en après planta'ls e regua'ls ab aygua solament e com los volràs tresplantar tresplanta'ls en luna crexent de janer o de ffebrer que hage X dies *que* sia girada.

De plantar oliveres

Si volets fer planter de oliveres veres prenets las rames *per grosses* que sien e serrat-les *per mig* cada huna de aquelles e soterrat-les totes e fer-n'ets planter e quants brots gitaran nodrir-los-hets. Ítem si vols plantar oliveres ab raïls o menys de raïls fets hun clot que hage V palms de pregon, e met a cada olivera dues càrraguas
20 de pedres codices ab la olivera ensemps, e puys gita-y terra dessús, e trapija-y bé que vent ne neguna cosa no la puxa moure. E ti-les a prop de reguar tot aquell any e cavar de mes en mes. E planta-les en luna crexent e de març.

[f.111r] Ítem si en alguna olivera vera ha en la calç⁴⁹ plansons que sien grossos axí com la rama tallat-los ab tanta rabaça com poreu e meteu cascun en son loch fondo una cuyrada⁵⁰ de terra, altre de pedres segons que dessús és dit.

Ítem preneu branques jóvens axí grosses com lo braç, tallat-les en rodó e fet lo clot fondo. E al sòl del clot feu hun altre clot de dos
30 palms de la amplària que ha ops la rama e farsiu-lo bé de pedres e

47 Per ítem.

48 És a dir *femosa* 'femada'.

49 *calç* 'peu de la soca'.

50 *cuirada* 'mesura de capacitat', derivat de *cuero*, segurament aplicat a un atuell fet d'aquest material. Amb aquest sentit no apareix a l'AlcM.

1 donau-li [*espai en blanc*] ab una barra e da-li ensús. Fets cuyrades de terra e de pedres segons dit és dessús.
Ítem en altre manera: prin polanch⁵¹ de olivera axí com lo braç e si·l vols acolar liga-la a dos palms en dos lochs e entre les liguadures
5 léxan tant de freu⁵² com lo polze d'ample e a la part que deu jaure la branca da-li hun pich e doblegar e acolar-s'à millor e puy rebbleix-la de terra e de pedres segons dit és dessús.
Ítem si vols que les oliveres leven tots anys olives, fema-les e laura-les cascan any e hauràs molt oli.

10 **De plantar àlbers**

Àlbers pots plantar en aquesta manera: que hages dels plansons de les alboredes ab les raïls dels pus lisos e de la millor natura que puxes haver e planta'ls a tires. Ítem en altre manera hages de les branques dels millors e pus lisos que trops que sien axí grossos com una asta de lansa o de dart e fes-ne trossos de tres o quatre palms de
15 larch e fica'ls en terra a dóna'ls ayga per los solchs e tires, specialment lo primer any, e d'allí avant per semblant, car arbre és que vol molta ayga. E plantar-los-has en la luna vella de giner e de dehembre. E aquests dels troços són fets abans que'ls altres ab raïls.

De plantar e sembrar murtra

20 Murtra hi ha de dos maneres e de qual et vulles pren-ne de les branques que hagen raïls e planta-les en la luna crexent de giner o de ffebrer.
Ítem pots haver de les vergues primes e grosses e fé'n trossos de tres palms e planta'ls en terra e da'ls molta ayga e viurà e pots plantar
25 les dites staques en la luna crexent de dehembre. Ítem si'n vols sembrar prin de la lavor de la murta e sembra-la en terra que hage hun poch de fem e arena e dóna'ls aygua e hauràs murtra. E asò en la luna crexent de dehembre e de giner o de ffebrer o en lo temps en què's sembra la alfàbegua e pot-la sembrar en rosés⁵³ axí com
30 alfàbegua.

51 *pollanc* 'rebrot, plançó'.

52 *freu* 'separació'.

53 També fóra versemblant llegir-hi *roses*.

De plantar vímens

Vímens se poden plantar en aquesta manera: prin dels vímens vermells⁵⁴ per ço com són millors e fé'n trossos de dos en dos palms e fica'ls en loch humit o que'n pas aygua. E pots-los plantar en la
5 luna vella de giner e en aquella mateixa se deuen podar o en la de febrer.

[f.111v] **De plantar canyes**

Canyes se poden plantar en dues maneres. La primera prin de les rails de les altres canyes e planta-les en loch que sia umit o que'n
10 pas aygua de prop. La segona manera és que hages de les canyes e que'n fasses trossos, e planta'ls e brotaran e metran rails.

De plantar bardïça

Qui vol plantar bardïça fassa huna cèquia e prenga de les móres de les bardïces. Sech-ne sogues d'aspart e meta-les en la dite cèquia de
15 lonch e fich-hi staques de magraner e deu-se reguar. E açò fassa en lo mes de març e brotarà e farà bona bardïça.

De plantar o tresplantar arbres que no leven fruyt

En la onzena⁵⁵ luna del mes de mars tresplanta arbre que no fassa fruyt e en aquell any farà fruyt.

De plantar arbres

Totes plantes de arbres se facen en luna crexent com ha x dies que és girada entrò en la luna plena de cada luna e-ls arbres e les vinyes viuran e carreguaran. Emperò qui planta arbres deu fer que-ls meta en bona terra e fer-se-han millors que altres arbres.

54 La *vimenera vermella* o *de Prades* és un arbust de l'espècie *Salix purpurea*, de branques vermelloses, segons l'AlcM, que recull aquest apel·latiu a Tarragona.

55 Raich i Capuano també transcriuen *onzena*, però la lectura no és versemblant. ¿Cal interpretar que és la segona lluna del mes, és a dir la *dosena*, derivat de *dos*?

Libre terç o tercera part lo qual tracta dels arbres vinyes e parres e ortalices a empaltar

Com vol empaltar, dues coses deu hom guordar: la primera que·l arbre que hom vol empaltar que sia en saba; la segona que·l exerc
5 que hom vol metre que no sia brocat⁵⁶ ni hage ubert lo borro, mas que·s aparel·l de brotar, que més val que no hage lo cap gros ne inflat. E açò devets fer majorment en lo mes de febrer tro a la ffeſta de ſanct Macià, la qual és a v dies de la desaxida de febrer. E açò fa a vagades acuytar e a vagades atardar ſegons los arbres que cuyten
10 a brotar o·s tarden e ſegons lo linatge del arbre, axí com amel·lers que fan empaltar en giner, e cirés *que* fan empaltar en la entrada de febrer. De tals n'í ha e açò és ſegons que·s cuyten o·s tàrdan. Mas ver és que la major força dels arbres que no tenen fulla,⁵⁷ axí com pereres sarmenyeres e d'altres arbres magraners, fan empaltar
15 entorn la feſta de ſanct Macià.

Los exercos que deu hom empaltar deuen éſſer de hun any peſſat e que ſien bé ſpeſſos, ab borrons, e que ſien ſforçats, e que hom los prenga devés lo ſol ixent en lo mes de febrer. Deu hom empaltar en lo tronch o en la ſcorsa.

20 [f. 112r] ***De adur ampelts***

Si vols aportar ampelts de una terra en altre que ſia lunny prin los ampelts tots pleguats e unta'ls los caps insans ab mel e puys mit-

56 Raich transcriu *brotat*, però la lletra és clara: *brocat*. Deu referir-se al fet que convé que no sigui foradat, com es dirà més endavant en relació amb l'escudet: «guarda que·l scudet no sia foradat ne tochat de pedra e viurà.» (p. 43 117).

57 Hi ha es ratllat, que suprimim.

los en un terraç⁵⁸ en manera que·l sol no·ls toch. Pots-los aportar hon te vulles.

De empaltar figueres

Ffigueres fan empeltar entorn la ffeſta de ſanct Joan Babbtiste del mes de jany. E ſón tres maneres de empaltar. La primera és ſcorça, entre lo fuſt e la ſcorça. La ſegona en tronch fes, mas deu lexar lo cor de la una part ab exerç o ab agulla longuet. La terça és ſcut ab l'ull⁵⁹ que hom met dejús la ſcorça del arbre, e açò ſe fa majorment en figueres e oliveres. Emperò los exerços que hom deu metre deuen éſſer de un any, ço és que deuen éſſer nats en l'any peſſat, e ſien ben ſpesses de borrons e que hom los prengua del ſol ixent e en aquell ſol los torn.

Axí mateix figuera ſe empelta de la entrada *de* maig ſtro al dia de ſanct Barnabeu. E ſi mets empelt de fuſt vell met-lo en brot vell, e brot nou en brot nou, e tota hora en luna vella. Axí mateix la pots empeltar de la ffeſta de ſant Barnabeu tro a VIII dies peſſada la ffeſta de ſanct Johan. E guarda que·l ſcudet no ſia foradat ne tochat de pedra [e] viurà.

Ítem ſe pot empaltar figuera al entrant de abril de agulla entre lo tronch e la ſcorſa a un palm e mig de terra, *per* ço com tem molt de vent.

De empaltar figuera de Burjaſot que ſia primarenqua o tardana

Si vols empeltar figuera de Burjaſot que ſia primarenqua, empelta-la en figuera albocor local o cocorella blanca, e hauràs figues primarenques de Burjaçot. E ſi vols que ſia tardana, en figuera borda.

De empaltar figuera en altre arbre que no ſia de ſa natura

Si vols empaltar ſcudet de figuera en altre arbre que no ſia de ſa natura empelt-lo en lo mes de març en luna vella com l'arbre ſerà en ſaba e farà les figues ten gresses com albergínies e tan amargues com fel. E qui·n vulla menjar apperell-ſe de haver corrença.

58 *terraç* 'mena de teſt, gerra de terra'.

59 Raich hi llegeix *hull* però normalment l'eſcriptor no fa així les *h*. Aquí es tracta d'un ſimple traç vertical davant la *u*, que interpreto com una *l*.

De empeltar peres sermenyes e codonys

Qui vol empeltar empelt-les en lo mes de març en luna minva com sien en saba. E sermenyes o codonys e tots aquells podets metre o empeltar de tota natura d'arbre que cloffoll no hage, exceptat
5 noguer.

De empaltar peres en roure

Si vols peres de salvar e ivernesques empelta en roure o en carrasqua entre lo fust e la scorça axí com olivera, e salvar-s'àn tot l'any.

[f.112v] *De empaltar pera en tronxo de col*

10 Si vols empaltar parera en tronch de col e pendra sens falla deus fer axí: tu pendràs la pus grossa col que trobaràs e talla-la entre dues terres e puys leva la terra a la redor e fen-la *per* mig en guisa que no toque al cor del tronxo, que és flach, e fes *que* la fenadura sia més a la una part que a la altre, e puys met dues o III agulles segons *que* lo
15 tronch de la col serà. E pensa'l de reguar e de cavar e hauràs bones peres.

De empaltar pomers

Qui vol empaltar pomera en altre pomer empelt en lo mes de març e de maig, havent-hi saba, en luna vella.

20 *De empaltar pomers en garaüler*

Empelta pomers de padró en garaüller⁶⁰ e les pomes salvar-s'àn tot l'any.

De empaltar pomers en baladre

Qui vol empaltar pomers en baladre empelt en lo mes de març o de
25 maig e empelt-les de staqua entrò lo fust e la scorsa, e les pomes que lavarà seran amargues, e són molt bones a tot enfit *per* vell que sia, e empelt-les en luna minva.⁶¹

60 Aquí apareix l'escriptura amb doble *l* mentre que en el títol hi és amb una sola *l*. L'AlcM recull aquesta forma *garaüller* d'un document de a. 1401, i de Jaume Roig (mitjan s.xv), i remet a *agraüller*. El nostre tractat indica que la vitalitat de la forma *garaüller* arriba almenys al final del s. xv.

61 La *i*, vocàlica, de la síl·laba *min*, apareix escrita amb una *i* llarga. Es tracta de distingir gràficament la *i* de la sèrie de traços idèntics que comporta el seguit de lletres *m+i+n+v*.

De empeltar morer blanch en negre

Qui vol empaltar morer *que* fa les môres blanques en morer *que* fa les môres negres, e morer *que* les fa negres en lo qui les fa blanques, o de hun en altre quelsevulla, empelt-lo en la luna vella de
5 giner o de ffebrer quant conexerà *que* hi haja més saba, e empelt-lo de scudet o de agulla entre la scorça e lo fust. Tot morer empeltat fa més môres e millors.

De empeltar presseguer en codonyer e en prunera

Qui vol empeltar presseguer en codonyer o en prunera empelt de
10 staqua en la luna crexent de març ans *que* giten e seran los préssechs semblants en color e en sabor de codony.

De empeltar presseguer que fassa los préssechs sens pinyol

Qui vol fer ab mestria empelts de pressaguer en axí *que* lo préssech no faça pinyol, prenga hun vime e plante'l de abdosos los caps
15 en guisa *que* fassa arch après de terra hun palm. E devall l'arch sembra dos o tres pinyols de préssechs *que* sien bons. E com sien exits aquell *que* pus dret serà e millor pas per mig del arch del vime barrinat e fassa en guisa *que* per mig del vime [f. 113r] pas. E per
20 temps avant com lo vime deurà degollar al presseguer, axí *que* serà pugat, tall lo pressaguer devall l'arch poch a poch e les rahils del pressaguer. Puys morgo⁶² lo presseguer en guisa *que* tot lo vime sia dejús terra, e quants préssechs farà tots seran sens pinyol. Aquests préssechs seran medecinals a tota persona *que* hage enfit: *que* li'n donen per lo matí en dejú ab un poch de brou de gallina e guarrà
25 tost.

Que lo presseguer dur molt

Si vols *que* l presseguer dure molt e tenga jovent barrina'l en guisa *que* la barrinadura hi toch al cor e viurà gran temps.

Que los préssechs sien bells

Si vols préssechs bells, quant lo presseguer serà bé carragat en lo
30 mes de maig leva dels préssechs tro a la maytat e los *que* romandran seran molt bells.

62 Subjuntiu en tercera persona amb -o, del verb *morgonar* 'enterrar un brot o un sarment d'una planta, sense tallar-la, a terra perquè arrel i així fer-ne una nova planta'.

De empeltar alberquoquer en altre alberquoquer o en prunera

Tu pots empeltar alberquoquer en qualsevol altre alberquoquer o en qualsevol natura de pruneres en la luna crexent de març.

De empeltar nespler en presseguer o en codonyer

- 5 Tu pots empeltar nespler en presseguer e en codonyer e açò en la luna crexent de març ans que los borrons sclaten e deus-los tenir a prop de reguar.

De empeltar alberquoquer en cirer

Empelta alberquoquer en cirer e són bons.

10 ***De empeltar garrofer***

Garroffer bort se empelta en lo mes de març o de maig en la luna crexent de scudet o de brocha, axí com olivera, entre lo fust e la scorsa.

De empeltar amel·ler en garrofer

- 15 Amel·ler se pot empeltar en garrofer en la luna vella de dehembre o de giner e farà fort belles ametles.

De empeltar ametler en si mateix e en presseguer

- 20 Si vols empeltar ametler en ametler, e ametler en pressaguer, e de ametler vols fer alberquoquer amarch e los albercochs seran saborosos qui pendrà los empelts de aquell mateix e de aquell ametler per a lo pinyol dolç. E pot-lo hom empeltar en luna minva e en lo mes de març.

[f.113v] ***De empeltar o enprenyar palmera***

- 25 Qui vol empeltar o enprenyar palmera en lo dia dels Rams, prenga de la flor de la palmera mascle e puja en la palmera femella e obri les fulloles de la palma e ells per si com degen obrir tancharan la palma e romandrà de bona manera.

De empeltar presseguer

Si vols empeltar presseguer en ametler [...?].⁶³

63 Hi ha una abreviatura que segurament representa el significat *idem* o *etc.*

De empeltar noguer

Si vols empeltar noguer *que* sia cobert[?] de bones nous molles o altres, talla les rames enmig de cascuna rama e barrina, e met-hi una nou en la barrinadura e que li vengue bé, a motle, que no sia
5 massa gran o pocha, e met-le-y a força a manera de empelt e farà aytals nous com hi metràs.

De noguer que no fa nous

Qui ha noguer que no fa nous barrín-lo en guisa que la barrinadura plech al cor, e farà bones nous.

10 ***De empeltar oliveres***

Oliveres fan empeltar axí com la figuera en lo mes de abril. Axí mateix se pot empeltar en lo mes de maig en ans que isqua de flor, de scudet o de broqua entre lo fust e la scorça.

De oliveres que no leven bé

15 Oliveres que no leven bé fes-les exobrir e rascat-los bé les rails e gitat-hi una fanequa de sal e regat-les de mes en mes, e com les regueu cavat-les de sahó e carragaran bé.

De olivera que·s vol morir

Olivera que·s vol morir barrina-la e guarrà del mal.

20 ***De empeltar magraner***

Si vols empeltar magraner empelta'l en luna vella de maig com està en flor, e pots-los empeltar de scudet o de broque.

De magranes que·s fassen grosses

25 Qui té magraner en casa o en ort pot collir de les magranes les que volrà e les que romandran ab volentat ans que·s obren met cada huna en una olla ben tanquada e faran-se ten grosses com la olla.

[f.114r] ***De empeltar taronger***

Si vols empeltar taronger en poncirer empelta'l a XV dies ans de sanct Johan e XV après.

30 ***De empeltar limoner***

Si vols empeltar limoner en poncirer o en aranger empelta'l en lo temps que has oït del taronger e fa empeltar de scudet. E si vols

empeltar de brocha met-lo entre lo fust e la scorsa axí com olivera, en luna crexent.

De empletar vinyes

Qui vol empeltar cep de vinya, empelt-lo en la luna vella de giner.

De empeltar serment que faça lo rahim mig blanch e mig negre

5 Si vols empeltar sarment *que* sia ab lo rahim mig blanch e mig negre com serà madur prin la maytat de hun brot de la serment blancha e la maytat de la serment negra e ajusta les dues miges parts e entre-y subtilment un brot en una serment axí *com* empeltaries figueres ab scudet e posa-y endues les miges parts sobre
10 aquell brot o a la sarment que tret n'aurà, e liga'ls subtilment e viuran, e serà lo rahim que de aquí axirà mig blanch e mig negra quant serà madur.

De empeltar rahims meravellosos

15 Qui vol fer rahims maravellosos que sàpien a mosquet o a clavells o a gingebre o a pebre o almesch o a mostalla prenguen lo cep en lo mes de març com los ceps corren aygua e sien en saba, barrín-lo entre dues terres e entre la barrinadura tro al cor e umpli la barrinadura de qualqua salsa se vulla, mòlta, e sabran los rahims a aquella
20 salsa que hi metran.

De empaltar parra

Si vols empaltar parra talla-la en alt en lo lis que trobaràs e afaytala. E abans que la fenes, liga-la ab corda a una mà devall la telladura. E cada agulla no hage sinó hun nuu, e en cada braç met dues
25 agulles. E si lo bras és prim mit-n'i una, e pensa-la de stopiçar e de ambragoar entorn les agulles e les cordes de cada part.

De empeltar: reggla general

Tots arbres de qualsevol natura sien fa millor e pus bell fruyt si són empeltats que si no són empeltats.

[f.114v] De cullir fruyta per salvar

30 Tota fruyta que hom vulla per salvar axí com magranes, pomes, peres e altres fruytes semblants deuen ésser cullides en la luna vella e deu-les hom cullir que no sien massa madures.

De les natures d'arbres que tenen fruyt

Deus tu saber que XXX natures són de arbres fruytés e de aquests n'í ha X dels quals menge hom lo fruyt lo dins e lo defora, e altres X que menge hom lo defora e no lo dins, e altres X que menge hom lo dins tan solament.

Dels X fruyts que menge hom tot

Primerament lo rahim, figua, poma, pera, móra, arboça, serva, codony, poncir, limó.

De los X fruyts que menge hom lo defora

Lo préssech, dàtil, cirera, albercoch, gínjol, pruna, nespla, oliva, poma, préssech,⁶⁴ ledó.

De los X fruyts que menge hom lo dins

Malgrana, pinyó, ametla, festuch, castanya, nou, avellana, glan, taronja, fayons,⁶⁵ que és fruyt de faig.

Són quatre arbres que fan hun fruyt en una fulla

Los arbres són aquests: carrasqua, roure, alcornoch, que fa lo suro, coscoll. E tots aquests fan bellotes.⁶⁶

De arbre que fa fruyt e no fa flor

Tots los arbres del món que leven fruyts fan flor ans dels fruyts e les figueres fan fruyts ans que flors. La rahó perquè si és per la sua let e calor que tenen en elles matexes.

De empeltar carabasses

Aquel qui vol empeltar carabasses prenga de la lavor de les carabasses e haja una rahil de cogombre amarch e tall-li lo cap a la rahil e faça-li clots en la rahil e en los clots meta-hi los grans de les carabaçes e meta-ho tot dejús terra femada e les carabasses seran amargues. E qui'n manjarà aparell-se de haver corrensa.

64 El préssec apareix repetit (descomptant la repetició són deu).

65 *faió* 'fruit del faig', variant de *faja* no recollida en els diccionaris històrics.

66 L'àrea geolingüística de l'arabisme *bellota* és l'oest del nord-occidental, el valencià i l'eivissenc.

De empeltar porros

Si vols *que* los porros sien grossos fes hun tall al mig de cascun porro e met-hi huna tellada de rava e cobre'ls *de* terra e seran fets grossos.

[f.115r] **Libre quart o quarta part en lo qual és tractat del
cultivament de la terra e sembrar forment, ordi e altre blats
grossos e menuts, e legums segons se segueix**

De sembrar forment, ordi, spelta, avena, centeno e altres sements

5 Sembrar deu hom forment, ordi, spelta, avena e centeno que
senten de dos stius e seran millors. Per ço diu l'aximpli «A Sent
Matheu sembra del blat teu», la qual festa és x dies a la desexida
de setembre. Tot splet primarench val més que lo tardà. Emperò tu
deus considerar si sembres en terra freda, temprada o calda. En lo
10 terme de la vila de Sent Matheu⁶⁷ lo millor temps és xv jorn
ans de omnium sanctorum⁶⁸ e xv dies après, e per ço diu l'aximpli «Qui
primer neig primer peig». ⁶⁹ E diu més tart: «O temps en sahó [o]
gita ton gra». E diu l'aragonès «Sembra tu trigo en lodo, e ordio en
polvo». E diu més: «Si quers más valer que tu vezino, sembra más
15 ordio que trigo». E deu-se sembrar ordi e avena en la luna vella.
Emperò deus guardar que les lavors sien novelles.

De sembrar mill e tramella⁷⁰

Sembrar deu hom mill e tramella mijant març e cull-se en lo mes
de agost, e la tramella per semblant. E nota una cosa maravellosa
20 del mill: que no és negun dels blats que tant se salva,⁷¹ car ell se
salva. Es pot salvar en graner o en cija C anys. E per ço los grans

67 Raich ja va anotar que es tracta de Sant Mateu del Maestrat.

68 *omnium sanctorum*, la festa de Tots Sants.

69 Refranys recollits a l'AlcM amb la mateixa forma: «Qui primer neix, primer peix», amb la interpretació que «en el dret català el primogènit sol ésser l'hereu». Ací el tenim, però, aplicat a al sembrar en el sentit que qui primer sembra primer recull.

70 *tramella*, gra o llegum que només és esmentat en textos valencians (DECat).

71 Frase equívoca: no ha de dir "que tant se salva" sinó "que tant costa de salvar".

senyors ne fan forniment en llurs castells, forses e quasi tresor, per ço que aquells qui tenen les dites forses se puixen defendra de fam en lo temps de la necessitat. E axí mateix se conserven per lonch temps atremuços, fesols e ciurons e encare garrofins.

5 **De sembrar dacça**

Dacça sembra hom en lo principi del mes de abril. Ítem panís sembra hom mijant juny.

[f.115v] **De sembrar alfâlfeç**⁷²

Alfâlfeç se vol sembrar en lo mes de març en lo principi. E vol-se sembrar mesclat ab ordi per tal que en altre manera al primer que se segueix no-l cobren les bèsties per tal com és amarch. El altre de qui avant és molt bo, et vol-se tenir molt a prop de reguar. Ítem se vol molt laurar la terra depuys que-s sembra e femar molt de manera que quaix tot sia fem e laurar la terra ensemps ab lo fem e laurant que-s mescla bé lo fem ab la terra. E vol-se sembrar en loch o terra que hage recés e sia calda, en manera que vents ni frets en special[?] tremuntana no-l toquen. E dura si no-l arranques VIII o X anys. E pots-lo seguar tots anys VII o VIII vegades però regant-lo de continent que és seguat ich.⁷³

De sembrar tramuços

20 Atramuços sembra hom en la derraria de agost o en lo principi de setembre per manera que-n renten de dos stius e deuen-se sembrar clars, e ret una mesura XXV o XXX mesures si bon temps han.

De sembrar legums

Sembrar deu hom faves en luna vella de setembre. E si les faves són velles no duptes de sembrar-les, car tant bé e mils ixen que les novelles. E si les entrecaves com són exides e après dues vegades no-t costeran tant com feu [si] huna entrecavahó com són grans. Ítem ciurons e lentilles sembra hom en lo mes de giner. Ítem guixes se deuen sembrar en lo mes de març. Ítem feçols sembren alguns en març ab les dacçes e altres en maig. És ver que tot legum se vol sembrar en terra femada e són millors de coure. Ítem pèsols.

72 *alfâlfeç* 'alfals', forma antiga, i més propera a l'àrab, només documentada fins ara en un text «segurament valencià i en tot cas anterior a 1487» (DECat I: 178b).

73 Segurament cal llegir *ix*.

De guaratar e laurar

Si vols fer bon guaret per al any vinent a sembrar blats tu deus comensar en lo mes de dehembre o de [*espai en blanc*] Ans de la festa de Nadal deu haver una rella e d'allí avant da-les-hi axí com conexeràs

5 *que* face a fer ans *que* les herbes hi sien grans ne hi puxen granar, car lo primarench guaret sta tot l'any fresch e si sta carragat de herba spleta⁷⁴ molt la terra e trau-na la freschor e la humiditat e no s'i fa tant bé lo blat. Emperò la rella de maig és fort profitosa e per ço diu l'aximpli: «De maig rella, e de sementer orella». E guarde't

10 que no y faces lobada⁷⁵ car si-n fas no-y faràs bona falcada. Dir-vos-he de la terra arenisqua com prova per a pa llauran-la bé de sanct Johan tro a sanct Miquel e açò que hi volrets sembrar sia primarench e sobrefamat la faç de la terra e consentir-vos-ha a tot ço que y sembrarets.

15 Sapiats que si en la terra que sia forts de laurar fets bon guaret haurrets molt pa, e si és terra de regadiu si y gitats forment e són moltes pluges afollar-s'à.

[f.116r] ***De famar camp de terra***

Si vols famar camp de terra fema'l per equal e no'l te qual famar de 20 IIII anys. Cert és que camp famat ret més blat que aquell que no és famat, car lo fems fa molt fructificar la terra, e lo pa és molt tou e bo.

Qual fems és millor

Lo fems de coloms e de exerri, que és fems de moltos, de ovelles, 25 de cabrons e de cabres, és molt bo e calent, mas lo pus trempat fems és lo que's fa en los stables de les bèsties que mengen palla e civada. E lo pus sotil és dels bous e dels porchs. Ítem lo fems de la pluma⁷⁶ és calt e ha propietat que mata los carts e la junça. Ítem si vols fer en lo teu camp alls és millor que femar, car podrix la terra e 30 scalfa-la e sens dupte fa-la molt fructificar. E semblanment fer-hi faves e entrecavar aquelles.

74 *espleta* 'gasta'.

75 *llobada* 'sòl sense llaurar'.

76 Hi diu literalment *pulma*; ha de ser un error d'escriptura, que corregim. Es tracta dels animals de ploma.

De engraxar terra

Si vols engraxar camp de terra que sia magre semble-y lupins, que són atremuços, en lo mes de setembre. E en la exida de abril tro mijant maig fes-los arrenquar e star al sol hun dia o dos. E en après
5 fes laurar lo camp en guisa que los lupins sien cuberts de terra, e açò val molt a engraxar la terra e a ociure⁷⁷ les males herbes.

De virbar⁷⁸ blats

Virbar deu hom los blats com són queucom crescuts e que la terra no sia blana ni dura sinó de bon temps. E deuen-ne ésser levades
10 totes les herbes que fan nosa als blats e en special los que fan nosa a la falç, guardant-se que al tallar o arranquar no facen mal a les rahils dels blats. E per semblant deu hom virbar e entrecavat los legums. De juliol, que la terra és molt calda, no deu ésser laurada, ne que haja plogut, car és fet caliu en aquell temps e destemps e
15 nou molt a la terra.

De segar e batre tots blats

Segar e batre deu hom tots los blats en luna vella per ço com mils se'n salven.

De salvar blats

Tots los blats fan bé a sequear e a refredar ans que hom los stoig, e salven-se mils. Però alguns diuen que's salven bé si hom los stoja calents ab què sien ben sechs. Si en les boques de les gerres o de les ciges⁷⁹ hon stiga blat poses cendra o arena fa salvar lo blat. E si en graner hon stiga blat poses fulles de mata o de noguer, sem-
25 blantment lo fa salvar. Ítem si mets en huna cija cent caffisos de forment sobretot lance-y hun cafiç de mill e fa molt bé salvar. E açò faràs segons més e menys que serà lo blat.

[f. 116v] *De saber quants caffisos ret huna mesura de sembradura*

Dich que en la vila de Sant Matheu⁸⁰ bones terres ab cominals hun

77 Variant arcaica d'*occir* 'matar'.

78 *virbar* o *birbar* 'tallar les herbes que creixen dins els sembrats'. És un mot d'àrea occidental (AlcM).

79 És a dir *sitges*.

80 Aquest comentari condueix Maria R. Raich a identificar el lloc de procedència de

cafiç de forment ne ret VI cafiços e ordi hun cafiç ne ret VIII. E tramuços en terra arenischa e calenta, axí com Cabanes,⁸¹ hun cafiç ne ret XXXV en XXXX cafiços.

l'autor del manuscrit en Sant Mateu del Maestrat. La nota següent ratifica la procedència hipotètica de l'autor del manuscrit, referències que són congruents amb els trets dialectals del mateix text, tal com comentem a la introducció.

81 Cabanes, vila al nord-est de Castelló de la Plana.

Libre quint e quinta part del libre en lo qual se tracta de sembrar e plantar cols e moltes natures de ortalices

De cols de ivern

Primerament de cols que són bones d'ivern, ço és que hom les
5 menge en aquell temps, sembra-les hom mijant juny en la luna
vella e que-y hage bon guaret feyt ab vores e ab fems covinentment,
no massa. E fan a reguar sovín e deuen-se tresplantar de mijant
agost a mijant setembre en la luna vella, e no volen molts fems, e
al tresplantar molt més que al sembrar, e reguen-se de IIII en IIII
10 dies tro són ben *preses*, puys fan a reguar dues vegades la setmana.
E no-s deuen metre massa pregon car no se'n fan tant bé, *per* ço se
sembren en la luna vella. E si tresplanteu que no spiguen tantost
com ferien en la luna nova, ni argullen⁸² tant de créxer en alt, ni
són tant longues com serien. E si per ventura hi romania planter
15 que no fos bo ab les altres, planta-les hom avant tota hora que sia
a plantar e seran bones a Pascha si seran tart plantades. E si les
dites cols han la cama massa longa al plantar, façe-les hom que de
aquella part hon deu venir l'aygua al reguar tenga hull car vinent
l'aygua les dreçe.

De cols de Pascha

20 Si vols cols bones al pascuor⁸³ sembra-les en l'agost o en la desexida
de setembre fins *per* tot lo mes de octubre e de noembre, qui-s vol,
emperò en la luna vella, e tresplant-les hom tantost *que* hom coneix
que són bones a tresplantar ab fems al plantar e al tresplantar axí
25 com havem dit en les altres. E axí fan a reguar. Mas aquestes fan a

82 *ergullar, orgullar* 'agafar ufanor les plantes o els sembrats' (AlcM).

83 *pascuor* 'temps de Pasqua'.

plantar spesses per ço com de tals n'i ha que spiguen, les quals fan a reguar primeres com hom les veu spiguar.

[f.117r] **De cols de stiu**

5 Cols de stiu que són bones en veremes e al setembre sembra-les mitjant març en la luna vella e tresplanta-les hom sempre que són bones de tresplantar en luna vella, e volen molt fems al sembrar. Mas al tresplantar ne valen molt més axí com és dit de les altres, axí mateix del reguar.

De cols de Sicília

10 Si vols fer planter de cols de Sicília sembra-les a VIII dies ans o après de sant Johan de juny e ti-les a prop de reguar e com sien grans tresplanta-les e guarda que-y fira lo sol.

De erbolam de Pascha

15 Arbolam lo qual és bo al pascuor, ço és spinachs, colills,⁸⁴ bledes e almolls⁸⁵ sembra hom en la entrada de giner, e no y guarda luna qui no-s vol, e volen molts fems e reguar sovint e no-s tresplanten.

De erbolam

Erbolam sembre hom per semblant mijant març e ab molts fems e no s'i guorda luna ni-s tresplanten.

20 **De erbolam**

Erbolam, ço és blets e bledes, spinachs e alguns grans, sembra hom a la entrada de abril e fan a femar e a reguar e no·ls cal tresplantar ni guardar luna e d'aquí avant no sembra hom spinachs mijant agost.

25 **De spinachs**

Spinachs sembre hom mijant agost ab la luna vella ab molts fems, e fan a reguar a vagades com hom coneix que o han ops e aquests spinachs són bons de iveren en quaresma.

84 *colills* 'mena d'hortalissa'.

85 *almolls* 'armolls, mena d'hortalissa'.

De spinachs

Encara altres spinachs sembra hom mijant setembre tro mijant octubre en la luna vella e regua'ls hom com ho han mester e sembra'ls hom ab molts fems e són bons de tota quaresma si és alta
5 o baxa.

De spinachs

Alguns ortolans diuen *que* la lavor vella és millor que la del any mateix e fan axí: meten la lavor en huna senalla e cusen-la e puys meten-la en hun pou en l'aygua e lexen star VI o VII jorns. En après
10 descusen-la e meten la lavor dins en la senalla, puys tornen cosir la senalla e meten-la en lo pou en guisa que no toch en l'aygua e stigue-y IIII o V jorns e lavors la lavor és grillada e sembra-la hom ab molts fems.

[f.117v] **De letugues**

15 Les letugues primarenques sembra hom mijant setembre tro mijant octubre en la luna vella ab molt fems e fan a reguar com ops ho han e tresplanta-les hom en l'avent⁸⁶ de Nadal ab fems en la luna e regua-les hom com ops o han.

De letugues

20 Algunes letugues sembra hom de noembre tro a mijant deembre e tresplanta-les hom de giner. Al sembrar e al tresplantar en la luna vella ab molt fems reguant quant ops o han.⁸⁷

De alls

Alls planta hom mijant dehembre en la luna vella en terra ben cavada e guaretada menys de fems, e fan a reguar en loch de reguiu
25 de VIII en VIII jorns. E si no-ls planta hom de dehembre, plante'ls hom de giner en luna vella. Mas més valen los primarenchs de dehembre *per ço* com la luna de maig no-ls pot noure *per ço* com són ya crescuts e no fan a plantar clas⁸⁸ ans deu haver de hun a altre III
30 o IIII dits. E qui-s vol bé pot sembrar ⁸⁹ entre los alls primarenchs

86 Forma antiga i dialectal d'*advent*, enregistrada per l'AlcM a les Balears i a Alacant.

87 *quant ops o han* 'quan n'hi hagi necessitat, quan calgui'.

88 *clas* 'clars'.

89 Al marge: *los que no grillen*.

alguns grans de spinachs e fan-se fort bells e de letugues e fan-se belles. Si vols que-ls alls no grilen, fes que si los alls són plantats en luna vella arranqua'ls en luna nova e si són plantats en luna nova arranqua'ls en luna vella.⁹⁰

5 *De scalunyes*

Si vols fer scalunyes hages una ceba e tall les rahils e après leve'n la tersa part de la seba envés lo grill en rodó e fica-li grans de alls III o IIII e cobre-u de terra e hauràs scalunyes.

10 Ítem en après altre manera: pren de les scalunyes una mota⁹¹ e lexa-les devall terra e en lo mes de maig traue-les de la mota fen de cascuna scalunya sa part e planta cascuna per si. E fer-s'à de cascuna scalunya huna mota.

De porros e cebes

15 Porros e cebes e porrella sembra hom en l'entrant de març en la luna vella tro mijant març. La ceba fa a sembrar clareta per ço que meta millor mata. E volen bon guaret e no massa fems e fan a reguar de II en II dies la setmana, o més si ops o han. E fan a tresplantar mijant agost en la luna vella. Los porros volen fems al tresplantar. Mas a la [*espai en blanc*] no cal fems mas vol terra bé cavada.
20 Com tresplanta hom los porros volen que hom los planta spessos que no hage de hun al altre més de hun dit e volen aygua de III en III dies tro sien presos. La ceba no-s vol tresplantar tan spès mas bé vol que hom la plant spès covinentment, mas puy s són preses volen-se reguar II vegades la setmana. E fan a plantar present los
25 porros e de hun solch a altre hage dos palms. E qui-s vol pot plantar cols e ràvens e fan-se molt bé entre los porros. E los porros fan a entracavar [f. 118r] e cullir ab terra. Axí com los porros la lavor dels porros e de les cebes pot hom axí tenir que là hon tresplantats leix hom hun solch o dos aytants com hom se vulla, los quals spiguen e
30 leix hom assahonar la lavor e que hom la stoig bé.

90 Raich anota que és vigent la tradició que els alls s'han de plantar en lluna vella a fi que no es grillin.

91 *mota* 'arrel amb la terra agafada'. El mot, amb aquest significat, se situa segons l'AlcM a Barcelona, a Tarragona i a Tortosa.

De cebes rodones de salvar

Ceba rodona de salvar sembra hom mijant giner en luna vella e en guaret ben fet ab molts fems e rega'ls hom sovín e tresplanta-la hom com és creguda⁹² e de continent que hom veu que és bona
5 a tresplantar en abril o en maig mas com pus primarencha se plantarà, ço és en maig, més val. Fa a tresplantar en la luna vella e mesa com pus com pot hom, per ço com millor ceba met e basta-li que solament sia cuberta de terra la caboça.⁹³ No vol fems al tres-
10 plantar mas vol-ne al sembrar axí com damunt havem dit. E fa a reguar pus és tresplantada de III en III dies e de entracavar hun dia la setmana. Guardar-se deu hom com la regua que la hora sia clara, car fort li nou com se regua ab leig temps, e no se'n fa tant bella ni tant bé. Qui vol haver de la lavor, planta de les cebes grosses, de les
15 pus belles que trops, mijant noembre, e faran lavor. E leix-les hom assahonar e stoig-les hom tro al temps que les deu hom sembrar e no hix pus és sembrada tro a xxx dies, ans sta dins terra los dits xxx dies.

De cebes rodones

Ceba redona, aquella que hom menge tendra, sembra hom en
20 agost ab ràvens e són bones a sopar.

De ràvens

Ràvens se poden plantar per tot l'any mas més valen aquells qui són plantats en lo mes de març, e no volen fems, mas volen terra ben cavada e bé tova. Ràvens plantats en lo mes de juliol valen més e
25 són millors de l'any. Los uns e los altres se volen reguar a veguades. Ràvens no deu hom per ells triar terra com baste a hom qui no·ls vol vendre, que en los camps de les cols ne fasa hom plantar.

De pastanagues

Pastanagues sembra hom en juliol en luna vella en terra ben cavada, pregon e ben guaretada. No volen fems mas volen-se reguar
30 sovín e no·s tresplanten.

⁹² *creguda* 'crescudada' (v. *créixer*).

⁹³ *caboça* 'la part més ampla de la ceba'. Mot del català nord-occidental i del Maestrat (AlcM).

De naps

Naps sembra hom en juliol en luna vella axí com les pastanagues e sie a la entrada del mes de juliol *per ço* com més val que sien primarenchs que tardans. E açò se entén de tota ortalíça, que més val que sia primarencha que tardana. E diu l'eximpli «A sancta Justa e Rufina, sembra la tua nabina», la qual festa és VII dies a la desexida de juliol.

[f.118v] **De xerevies**

Xerevies se sembren en la luna vella de giner e deuen-se sembrar en terra freda, que·ls fems sien bé podrits, e deuen-se sembrar clares *per ço* que millor se façen. Ítem si tu has dels grams de les xarovies,⁹⁴ que són rahils de les xerovies, e si és massa gros pertix-lo en algunes parts e cascuna part mit-la devall terra, sol que tinga dos dits de terra desús e hauràs de les xerevies, e volen-se fer en loch fret e que no·ls do massa lo sol.

De xufes

Xufes fan a sembrar en maig. Deuen-se collir en agost, deuen ésser reguades en la hora que·n hagen mester. Ítem volen ésser sembrades en bona terra car com en millor terra seran sembrades millors seran.

De carabaces

Carabaces sembra hom mijant giner tro a mijant ffebrer, ço és que planta hom lo gra en la luna nova e met-hi hom molt fems bé mig palm de alt e sobre los fems mit los grans e cobre'ls hom ab una poqua de terra mesclada ab los fems e han ops loch hon toch lo sol tots dies e no·y pusque toquar gran vent. E si fahie gran fret com deuen exir cobri-les hom ab draps o ab stores en guisa que·l fret no·y mogue. E fan a reguar de III en III jorns e com pus sovín les regue hom pus tost se fan. E si l'aygua era calenta del sol hi valria més. Los grans de les carabaces fan a remullar ab ayga tèbea qui·s vol e seran pus tost exides, de IIII o V dies.⁹⁵ E com seran remulla-

94 *xarovies* 'xirivies', amb una -o- en la segona síl·laba és una pronúncia recollida a l'AlcM a Tarragona i a Tortosa. Aquesta -o- apareix dues vegades en aquesta mateixa línia; tanmateix també tenim *xerevies*.

95 Raich anota: «També avui dia se segueixen remullant les llavors de les carabaces.

des plant-les hom en la manera desús dite. Ops és que-ls grans de
les carabaces ans que sien mesos a remullar sien ben sechs; e si no
eren ben sechs, seque'ls al sol e puys remulla'ls axí com demunt és
dit. Eximpe: «Per sancta Àgatha, sembra ta carabaça si vols que bé
5 te fasa»,⁹⁶ la qual festa és a X dies de ffebrer. Emperò les carabas-
ses novelles fan a tresplantar en lo mes de abril en la luna nova. E
planta-les hom axí: fa hom hun clot que hage bé dos o tres palms
o més d'ample, e de pregon hun palm e mig, e fa-li hom entorn lo
clot orle de terra, e puys en mig loch posa hom molt fems mesclat
10 ab terra e fa-li hom un mont alt enmig del clot e plante-y hom tres
planters de carabaces. E açò fa hom per ço que lo clot omple hom
d'aygua al reguar de la mota de mig per tal que aygua no toch al
ull de la carabaça, car menys ne valria. E regue-les hom de III en
III dies, de sesta,⁹⁷ ab calor tro que sien ben preses. E si per ventura
15 fahia gran fret cobre-les hom.

De carabaces primarenques

Si vols haver carabaces primarenques, sembra-les segons que en
lo capítol desús és dit, e com seran exides no les regues ab aygua,
mas regua-les ab leyt⁹⁸ de vaques o de ovelles o de cabres e hauràs
20 carabaces molt primarenques.

De melons, albudeques, cindries, cogonbres e albergínies

Cogombres, melons, cindries, albudeques e albergínies sembra
hom mijant ffebrer e per tot lo dit mes, ab luna nova e ab molts
fems bé [f. 119r] mig palm d'alt o més, axí com les carabaces, e no
25 fan a cobrir guayre, mas tan solament que los grans sien cuberts de
terra mesclada ab fems. E volen-se reguar sovín de III en III dies e
volen que llà⁹⁹ hon són sembrats los grans que-ls hi toch lo sol tot lo
dia o la major pertida volen-se reguar de III en III jorns, exceptat los

Això es fa no sols perquè creixen més de pressa, sinó perquè els grans grillats ja no els mengen els "rats bufos" (Cervera).

96 Aquest mot no és clar perquè hi ha un gargot final de ratlla que enfosqueix la vocal. Creiem que cal llegir *fassa*.

97 *de sesta* 'al migdia, quan fa calor'.

98 La forma arcaica *lleit* s'ha conservat en una part del domini lingüístic occidental, tocant a la zona fronterera amb l'aragonès.

99 És dels pocs casos de [ʎ] en posició inicial de mot que s'escriu amb doble *l*. Els altres casos són *llur* i *lli*.

melons e les albudeques e les cándries, si donchs no vehia hom que mester ho haguessen. E pot-los hom sembrar en loch que no les cal tresplantar si hom no-s vol. E si *per* ventura fahia fret, abrich-les hom axí com les carabaces. La labor dels melons e cándries e
5 de albergínies, de cogombres e de albudeques ans *que* hom les semble deu ésser remullada ab aygua II o III dies. Les albudeques, cogombres, melons, cándries e albergínies deuen ésser sembrades
10 *per* tot ffebrer e ha spay de les dites dues lavors a les altres dues XX o XXX jorns. Specialment lo millor temps de sembrar albudeques o melons o síndries és entorn la ffešta de santa Maria de març en la manera que dit és.

De sembrar juhivert

Si sembres labor de juhivert en lo mes de març no spiguarà tro en lo segon any.

Libre sisè o sisena part en lo qual tracta de fer vins e conservar aquells e que li són corromput e affollats que tornen a la primera bonesa. E en lo primer [...?]

Si volets fer vi que-s appella rosat de Belna

5 En lo temps de les roses, prenets-les e fullats-les¹⁰⁰ e levats-ne lo blanch. E no les saquets¹⁰¹ guayre e sien meses en hun saquet bell de lli e quant serà lo temps de veremar e lo most serà en la bota metets-hi lo saquet dins la bóta ab huna canya que stiga al mig loch e lo most bullirà ab lo saquet de les roses ensemps. E com hage
10 bullit trahets-ne lo saquet de les roses ab huna cordeta. Lo podets ligar de la corda. Stiga fora lo bonó de la bóta e quant haurà bullit lo podets tirar.

[f.119v] ***Si volets fer vi violat***

15 Prenets de les violes bosquanes e sequats-les al ayre que-l sol no les toch e triats-ne lo capoll ans que les sequets. E no sien massa seques e stojat-les en hun drap de lli bell. E com lo most serà en hun carratell o en bóta sien-hi meses les dites violes ab lo drap ligat ensemps ab una cordeta per lo bonó en guisa que stiguen enmig del vi e com lo vi serà lextat de bullir trahet-les-ne.

20 ***Si volets fer vi salviat***

En temps de maig hajats de la sàlvia e sia sequada e mesa en hun saquet e semblantment sia mesa en hun carratell o bóta axí com damunt és dit.

¹⁰⁰ Corregim *fullats lets*, on hi ha una segona t errònia.

¹⁰¹ *saquets* per *secats* 'sequeu'.

Si volets fer vi pomat

Prenets pomes vermelles e tallat-les manut e denejades piqua-les hom en un morter e, picades, met-les a bullir en aygua ab una caldera e quant hagen pres hun bon bull trahets-ne l'ayga¹⁰² e metets-la en la gerra del vi e és fet vi pomat.

Si volets fer vi ab spècies

Prenets mija onza de clavells e mija de canyella e mija de gíngebre e una onza de pebre e trenquats-ho hun poch en un morter e metets-ho en un saquet de drap de li e ligats-ho ab un fil e penja dins en lo carretell, bóta o gerra tro a mig del vi, e quant lo deurets vendra levats-lo'n e és fet.

Ítem prenets les dites spècies e sequats-les al sol e quant seran seques podrets-les manjar e fer qualque salsa vos volrets.

Si volets fer bon vi vermell

Lavats bé la bota e sia axugada, e com veremarets prenets del millor most e metets-ne per a coure en una caldera ben neta e que sia ben cuyt lo vi, quaix a arrop. E com sia cuyt que sia huna portadora o més o menys segons que la bóta serà gran o poqua e calent vage en la dite bóta o altre vexell stant buyt, e tantost la cadirats¹⁰³ e lo bonó ben tanquat, en tant que la vapor no-n puxa exir per nenguna part. E com conexerets que lo dit vi sia consumit e begut dins la bóta o vexell metrets del most en la dite bóta axí com lo traurets del cup e umplits-la. E podets més fer que com traurets lo vincuyt de la caldera ab una scudella o tassa rebejats-ne bé la dite bóta forment, e tantost stiga tancada axí com damunt és dit. E après com se haurà baguda la vapor hi porets metre lo most e umplí-la e sies cert que açò fa bon vi.

[f.120r] ***Si volets fer vi de verema blanca***

Com veremarets la verema sia mesa en cubells o portadores que

¹⁰² Aquesta vocal final és un cas més de lletra poc clara causada per la traça de final de ratlla. Creiem que no s'hi ha de veure una -o, com fa Raich. Una e o una a, aquest és el dilema, però cal descartar la -o final en el mot *aigua*, seria cosa insòlita en el territori on se situa geolingüísticament el text.

¹⁰³ *cadirats* ha de derivar d'un verb no documentat en els diccionaris, *cadirar* 'posar la cadireta de les bótes', és a dir 'la peça de fusta quadrangular de les bótes grosses que serveix de tapadora del forat per on s'hi aboca el vi i per on s'entra a netejar-les'.

stiga al sol e a la serena III jorns e pessats los III jorns sia calcigade en civera¹⁰⁴ o brescat e sían triada la rapa. Lo most tantost sia mès en la bóta o carratell e mesa de la bella mel en lo vexell segons la qualitat del most.

5 ***Si volets fer altre vi de tota verema***

Sia veremada la vinya al migdia ab bell sol e clar e temps ben exut e axí com sia veremada sia calcigada tantost. E met lo most en lo vexell e sia pres del dit most una portadora o dues segons la quantitat del most e vage en una caldera bella e coga. E com hage cuyt
10 que hage minvat lo quart, vage en lo vexell sobre lo most que ja hi és, ço és a X quaters vage-y hun quarter de cuyt. Stigue si us volets e valrà mès e no calrà trescolar. Com de stiu se pot beura encara d'ivern.

15 ***Si volets fer vi de verema blanca o vermella cascuna per si o tota mesclade***

Com la verema sia veremada e follada e mès lo most tantost en la bóta o carratell, ço és que les tres parts del vexell se umplen del dit most e la quarta part sia humplit lo vexell dels rahims de la dite vinya dels pus nets que s'i tròpie ab la rapa *ensem*s. E com la dite
20 bóta o vexell sia ple, sia ben tanquat en manera que deguna part no puxa respirar. E que nenguna vegade aquest vi no-s trasech ni-s trescole ni que n'isquen los rahims. Emperò del dit vi com sia fet, ne pot hom traure e beura e portar là hon hom se vulla.

Si volets fer vi novell semblant que sia vell

25 Aquest vi farà bon beura primarench. Sgranats los rahims negres que no y hage rapa e umplits-ne una gerra en què hage axeta devall. E com serà plena dels dits grans dels rahims dels pus nets que puxats haver, umplits la dite gerra d'aygua e lexats-la axí star III o IIII dies e podets traure del dit vi e beure'n totes vegades. E aytant
30 vi com ne traurets, hi metets aygua altre tanta, e la dite gerra stiga ben tanchade e tapada ab hun tellador o librell ab draps.

¹⁰⁴ *civera*, mot poc documentat que es refereix al graellat del cub on es trepitja el raïm (AlcM), també conegut més generalment amb el nom de *brescat*, com remarca el nostre text.

Si volets fer bon vincuyt

Prenets la verema del picapoll que més hi val o altre verema e veremats-la ab sol, e guardat temps exut, clar e net, e que lo sol la hage ben toçada e scalfada, que sia ben calent, e tantost trapi-[f.120v] jats-la. E metets lo most en una gran caldera bella e neta, coets-lo al ayre e no dejús o a negun cubert, que més ne valdrà. E scumats lo most si us volets ab una gran cullera de fust. E com hage molt cuyt lo dit most, tant que sia minvat lo terç del dit most, e metets-lo en tines o portadores belles e netes, e no les cubrats e refret-se aquí.

Com sia refredat metets-lo en vostre vexell e no-l umplats que com bullirà sobrexiria e vessar-s-ia¹⁰⁵ e com haurà perdut lo bull recomplits-lo del dit most cuyt mateix e tanquats lo vexell.

Si volets fer bon vinblanch de verema vermella o mesclada ço és blancha e vermella

Primerament veremats la verema en luna vella si fer-se pot ab bell temps e clar e que sia axuta e calda. E porà ésser açò vers migjorn o més avant si ha fet sol. E tantost que la hajats en casa follats-la e metets-la en un carretell o vexell segons que us volrets fer. E d'aquell most cohets-ne tant que-n hajats a X quarters del cruu hajam un quarter del cuyt en guisa que entre tot sia ple lo vexell en què-l metrets però no sia de tot ple ans ne fàllega huns IIII dits que no toch al bonó del carratell. Aquell que courets cohets-lo tant que minve lo IIII,¹⁰⁶ e calt axí com exirà de la caldera aquell cuyt metets-lo demunt lo cruu damunt dit e puyt tanquats lo vexell bé que no spir per nenguna part. Lo vincuyt colats-lo en guisa que no-y hage de la grana gens en lo carratell e stojats del vi cruu en algun altre vexell e que stiga ple de tot hon aquell haurets mès. Aquest vi és bo e fi, e no-s vol trestajar ans vol star tostempes sobre la mare,¹⁰⁷ e no-s vol beura lo primer any que com més sta més val. Però bé és bo lo primer any e vol-se beura d'estiu. E d'ivern és <és> bo axí mateix.

De adobar vi affollat

Qui volrà tornar vi affollat a la primera bonesa axí lo y pot tornar

105 *vessar-s-ia* 'es vessaria'.

106 S'hi ha d'entendre "que minvi un quart".

107 *mare* 'solatge del vi'.

si's vol: quant lo vi se comensa affollar ni¹⁰⁸ corrompre sia ubert lo bonó de la bota e exirà d'aquí lo mal àer e encara la sutzea. Ítem faça hom bullir de aquell mateix vi en tanta quantitat que tota la bóta ne puxa ésser scalfada e quant bullirà lo dit vi serà mès en la bóta e ¹⁰⁹sia forment tanchada e aquestes coses són provades per cert.

Ítem la scorxadura del amel·ler casquada sia gitada en la bóta. Provada cosa és.

Ítem sia posada una ampolla de vi no tanquada en aygua calent o bullent demantinent comensa aquell vi de ésser agre. Açò mateix fan nous quasquades meses dins la bóta segons la quantitat del vi que és en la bóta. Molt provada cosa és sien piquades scorses de roure e er¹¹⁰ que és dit gramandres ensemps e sien meses en la bóta.

Ítem la rahil de la falguera mesa en la bóta no lexa lo vi enagrir tant quant hi sta.

[f.121r]¹¹¹ Ítem caparrós,¹¹² que és pedra, sia mès en lo vi mudat e en continent tornarà a la primera natura. Speriment és.

¹¹³Ítem sia mesa en lo vi vermell cendra de cep blanch e serà lo vi blanch, de la cendra del vi roig fa tornar lo vi blanch vermell. Palladius.

¹¹⁴Ítem fulles o rahils de malvisch meses dins lo vi en la bóta o fulles de bux o de pi o cendra de cep o ges¹¹⁵ fan lo vi molt fort.

De fer lo vi madur o dolç

Ítem si volets fer lo vi madur o dolç pren una rova de bona mel a xxx quarters de vi e desfets la dite mel en hun quarter d'aygua freda en una bella caldera e quant serà bé desfeta la dite mel en la dite aygua prenets aygua calent e metets[-la a] la caldera e mesclats-la bé tota la calenta ab la freda, levats-ne la caldera del foch e portats-

108 ni té el valor copulatiu simple, equivalent a i.

109 Hi ha el mot *serà* ratllat.

110 er 'erb, planta herbàcia'.

111 Al marge: *Speriment*.

112 *caparrós* 'sulfat de ferro' (AlcM).

113 Al marge: *Pal·ladi*.

114 Al marge: *Pal·ladi*.

115 *ges* 'guix' en la forma típicament occidental.

la prop la gerra del vi. E aquí ab huna taça metets la dite mel en la gerra poch a poch bé manant e mesclat lo dit vi ab la dite mel entorn ab una canya grossa e com tota la mel hi serà axí com dit és, cobrits bé ab draps la bocha de la gerra, que no·n isque la vapor.

5 Provat és.

Ítem prenets una arrova de azebi, que són panses, e metets-les a remullar per tot hun dia o una nit en aygua freda en guisa que la aygua cobra les panses, e après trahets-ne l'aygua e stojats-la. E en après prenets aygua calent e gitats-ne en les panses e calcigats-les bé com qui calciga verema de guisa que no·y romanga res de bo. E 10 après gitau l'aygua e ab la primera aygua mesclats-les e gitats-les en la gerra e cobrits-la bé. E açò fet, l'endemà pensats-ne de beura. Ítem quant faràs vi novell e·l hauràs mès per gerres pren del lorer vert e fresch tallat e met-ne per cascuna gerra hun troçet e no·s 15 mudarà.

Ítem tres fulles de romer en los teus vexells de vi pose'n en qualsevol de aquells e los teus vins de tota acetositat o agrura e mala sabor guardarà. E si vols los dits vins vendrà, la venda de aquells pus tost serà spetxada.

20 Ítem prin artemisa e posa-la en lo vexell en lo vi e salvar-s'à per v anys.

¹¹⁶Ítem diu Pal·ladi que és provat que en hun vexell de vi fets duell de fust de morer e lo vi no·s torbarà ni·s mudarà e com lavaràs la bóta e trefagaràs sobre fullam ab aygua hon hage bullit junça.

[f. 121v] Ítem en vexell en què haja vi que començ a ésser agra sia fet 25 duell larch de sanch e farà tornar lo vi bo, e·l conservarà.

¹¹⁷Ítem diu Pal·ladi que en vi agre posa-y mel cuyta e mit vi sovín e tornarà dolç. E passat hun dia sia colat lo vi e met-lo en hun vexell ab cendra de cerments. E és provat.

30 Ítem diu Pal·ladi que en vi qui·s comença a mudar pren cendra de lentiscle cernuda e mit-ne en hun drap dues lliures e stiga en lo vi e tornarà sa e bo.

Ítem diu Pal·ladi que vi que començ a enagrir mit en cascun vexell fulles de ravagalesch¹¹⁸ e al vii dia serà dolç.

116 Al marge: *Pal·ladi*.

117 Al marge: *Pal·ladi*, amb tres ratlles que remetén la referència a tres línies del paràgraf.

118 Potser té a veure amb *ravagalles*, planta que recull l'AlcM en el valencià.

- 1 Ítem diu Pal·ladi que vi, si ha mudat de color o de sabor, hages pomes e talla-les e nous e enfila-ho tot en hun fil e mit-lo *per* la bononera e penja'l *per* lo vi avall e mit-hi hun puny de sal e tornarà e sa color e sabor.
- 5 Ítem diu encare Pal·ladi que si vols que-l lo¹¹⁹ vi no façe canas com lo trafeguaràs e tresmudaràs, mit-hi hun terracet¹²⁰ o dos del vi de les maçanes, provat és.
Ítem diu que si vols *que* lo vi no faça scuma unta lo duell ab sabó de losa.¹²¹
- 10 Ítem diu enchare que en vi *vermell* sia posat pa de ordi calent e tornarà blanch.
Ítem diu que en vinagre posa mill cuyt e posa vi sovín e tornarà dolç. E passat hun dia sia colat lo vi e mès en hun vexell ab cendra de sarments. *Per sper[i]m]ent*.¹²²
- 15 Ítem si vols *que* lo vi no sia fet agre pren de la rahil del sàlzer e mit-ne en lo vexell e starà en la bondat sua.

De clarifficar vi

- Ítem vi que faça feces¹²³ e que tantost sia bell e clar, prin dels pi-nyols e pique'ls e mit-ne en lo vi.
- 20 Ítem si lo vi no és ben clar prenets sis ous, los blanchs e los rovells, e tot ensemps ab tanta sal com porets pendre ab los quatre dits e ab dinada¹²⁴ del vi mateix batets-ho bé tot ensemps, e quant serà tot ben debatut e mesclat, gitats-ho poch a poch en la *gerra* de xxx quarters de vi e ab huna canya grossa menats-ho bé en la *gerra* e en
- 25 l'endemà serà bell e clar. Experiment.
Ítem si vols clarificar vi de continent, pren blanch de ous e mel e mena-ho tot e met-ho en lo vexell e de continent serà clarificar.
Ítem no façes mescla de vi adobat ab altre vi que no sia adobat, car si ho fas perdràs-ho tot.
- 30 [f.122r] Ítem: a tot vi que hages adobat, mescla de altre vi bo que

119 Repetició per error de l'article.

120 És a dir *terrasset*, diminutiu de *terràs* 'cadaf o gerreta de boca ampla', mot característic del valencià.

121 *sabó de llosa* 'mena de sabó molt dur'.

122 Hi falta la titlla de la nasal corresponent a *m*.

123 *feces* 'solatges'.

124 *dinada* 'ració, una quantitat sabuda'.

no sia adobat e doblaràs tos diners de ço que-t costarà lo vi adobat e
perdra lo vi adobat lo resaben si gens n'í havia.

Ítem vins hi ha blancs e vermells qui són adormits e flachs e en
continent que són adobats són fortals e bons e aytals deuen exir e
5 exiran sol que most sia e assajats-lo en huna ampolleta poqua e
trobaràs si és most o no. E si és fortal e bo hages-lo e si no lexa'l.

Medicina a vi corrupt e filat com exarop e ret quaix color blanch

Ffou hun hom qui pres los blancs de quatorza ous per a huna bóta
poqua en què havia de aytal vi filat e si la dite bóta és major ha
10 ésser major la *quantitat* dels hous. E féu així que debaté los blancs
dels ous en huna gran scudella e açò com mès poch, e après tragué
del vi de aquella bóta una ampolla plena e mescle-ho ab los blancs
dels ous, e tot bé debatut ab hun fust fes tro que féu scuma e puy
gità-ho tot en la bóta del vi e après per lo bonó de la dite bóta ab
15 hun gros fust mesclà-ho forment tro que defora exí la scuma e puy
fe resech-se lo vi enans de III dies e fou bo en substància e en color,
tant que ho tench hom a miracle. E après per dupte dels blancs
dels ous que no corrompessen lo vi fon trescolat en altre bóta.

Altre capítol de vi que axí matex sia mudat e filat

Ffets que lo vi sia tret de la bóta e mès en hun cup e que sia forment
20 batut ab spines e raspalla¹²⁵ o argilagues. E après lo dit vi sia tornat
en altre bóta ben levada¹²⁶ e exuta e que hi metes de les mares de al-
tre vi que sia bo e sa. E siats cert que si açò s'í fa *que* lo dit vi tornarà
bo e sa. Mes tantost sia venut o begut.

Ítem altre capítol: que sia mès dins la bóta hon serà lo vi mudat o
25 filat huna scudella o dues, segons que la bóta serà, de sendra de
bones serments e que per lo bonó de la dite bóta se men¹²⁷ bé ab hun
gros bastó e tornarà. Mas que tantost sia venut o begut.

30 Explicít tractatus

125 *raspalla* 'escombra que grata fort, escombra de carrer'. Sembla un mot exclusiu del
Maestrat i del Baix Ebre (AlcM).

126 *levada* per *lavada* 'rentada'.

127 *se men* 'es remeni'.

bioren abans e abans madures feren que en lo gga se haura.
 fino hny pmyolo dos. La podajo del mes de Janer fa moles ca/
 hny mas fala menors e ab nielos porvals. Lo podar se deu
 far en la luna vella. E deu se hom podar que no pot hom en Lo
 Jan que es plena. Car lo ple dels Cims no val. Ates planes
 si hom les colla ans los noli. Mas pestar aquell dia es bala podar
 tota hora eron pa prop es de la plena dal mes lo podar. Empero
 les vnyes velles demen es el podades arap de dos o de tres
 anys en la Cima noua p renouellar empero tota hora haia
 la Cima mes de Juny. Tota la podajo dela Cima vella fa
 fommens erahms grossos e bells. E lo podajo dela Cima noua fa
 moles rahms menys e moltes fermens joals. Deu se guardar lo
 qui poda de espuejar verga ne bionade en lo rep. Car nafial
 es la gran mal mas deu lo seccar ab rostell seccador se rallar
 ab rostell gentilment. Empero la vinya no es ben podade
 to que es curada.

De podar pirapolla

Qui vol podar la dice planta en manera que hon la noiestra
 dter ab rop redo epuy que hom li raquesta quantes fermens
 so raps vella methe finly hame. C. saluant vns prims qui
 son bres botes equa la podajo no sia rodona ans sia baxa

De raurar vinya

Raurar vinya deu hom de mijan Cmic tro amijan febrer / o
 entrara per tot febrer rom dedijandnt boreen les vnyes e noy
 deu hom entrar. E tri hom en lo eximpli Si mon Senyor me poda
 de Sehembrer so de Janer em raurar en febrer vergonyam seccar
 sino li vimple lo relloc

De magenar vinya

Magenar les vnyes lo millor temps es mijan Abril tro a p de
 mag. Deu magenar rom abans fer se por p o rom dal mes

De agostar vinya

Agostar es lo millor temps que hom pot fer d'vnyes mijan lo mes
 de Juny equa no pas lo om mes auant car aquesta es bona laura
 Equi fara d'vnyes aquestes lanchons que demint son dites en los
 temps que demint son dites sens tot d'upre. hauea bones vnyes
 e pnd d'eres que nengames altres vnyes / ay quels altres gny
 hauean vnyes equi no saben aquesta manera de les lanchons
 que demint son dites sei daran gran marailler

De spanporar vinya

En lo principi de mayo deu hom espanporar d'virbar les vnyes o es leuar
 ne los bres que fan en los raps en los quals no hage rahms e lejar
 lo los bres en que ha rahms e los que han afer bionade en lmy vined
 e los rahms e vnyes e raps que romanen. sen milloren molt po
 ara deu fer hom que entona la podajo

Glossari

Recollim els mots i les formes més rellevants del nostre text des del punt de vista històric i dialectal excloent els casos que pertanyen a la llengua general i comuna, antiga o d'avui. La referència numèrica indica la pàgina i la línia. Hi mantenim la forma gràfica de l'original i indiquem les variants a la mateixa entrada.

Abreviatures

v. : verb

PI: present d'indicatiu

PS: present de subjuntiu

imp: imperatiu

inf. : infinitiu

El número que segueix la forma verbal indica la persona gramatical.

acolzar 'fixar' 35.6, 35.7, 40.4, 40.6

afollar-se 'fer-ser malbé', 28.11, 53.7; *afollat* «vi afollat» 25.17

albudeques 'mena de meló' 19.13, 26.32, 62.22, etc.

alcornoç 'alzina surera' 49.16

alfâlfeç 'alfals' 52.6, 52.7

almâxera 'planter' 38.17, 38.18, 38.20

almoll 'armoll, mena d'hotalissa' 57.15,

ambragoar 'embragar, lligar amb braga' 48.26

ans 'abans' 31.18, 34.17, 36.14, etc.; *en ans* 47.12

ans 'sinó que' 32.5, 67.21, 67.28

aranger 'mena de fruiter' 23.5, 36.18, 36.19, 47.31

arboça 'fruit de l'arboç' 49.7

arenisqua, terra ~ 53.12, 55.4

argullen (v. *orgullar*) 'agafen ufanor' PI6 56.13

atramuços veg. *tramuços*

avent 'advent' 58.17

aximpli 'exemple' 51.6, 51.11, 53.9

bastanagues 'pastanagues' 26.26 (també *pastonagues* 20.16; *pastanagues* 60.28, 60.29, 61.2)

bellotes 'glans' 49.17

bonó 'obertura superior de la bóta' 64.11, 64.18, 65.19, etc.

bononera 70.3 'obertura del bonó'

brescat 'graellat de fusta sobre el qual es trepitja el raïm' (sinònim de *civera*, també en el nostre text) 66.2

brocha 'mena d'empelt' 46.12, 48.1; *broqua* 47.13; *broque* 47.22

brochades 'les part del sarment que queden al cep quan es poda' 30.18

burquany 'burcany, branca prima' 35.21, 35.22

bux 'boix' 68.23

cabrafigues 'figues salvatges' 35.18

caboça 'bulb de la ceba' 60.8

cadirats (v. *cadirar* 'posar la cadireta de les bótes') PI5 65.19

cafiç 'mesura de capacitat de gra' 54.28, 55.3, 55.4; *caffisos* 26.5, 54.27, 55.1; *cafiços* 55.3-55.5

calç 'peu de la soca' 39.24

calcigada (participi del v. *calcigar* 'trepitjar la verema') 66.7

carratell 'bóta petita' 64.17, 64.22, 65.10, etc.; *carretell* 65.10, 67.18

casallera, terra- 'terra pedregosa de regadiu' 36.28

cavahó 22.18, 33.28, 33.29, etc.

centeno 'sègol' 25.28, 51.4, 51.5

cija 'sitja' 51.21, 54.27; *ciges* 54.23

ciurons 33.4, 52.4, 52.29

civera 'graellat de fusta sobre el qual es trepitja el raïm' 66.2 (veg. *brescat*)

cocorella blanca 'mena de figuera' 43.24

colills 'mena d'hortalissa' 57.14

cols de Sicília 20.12, 57.9, 57.10

cominal 'comunal' 55.2

cordellant 'entortolligant' (gerundi del v. *cordellar*) 30.11

corrença 'diarrea' 43.30; *corrensa* 49.27

costoheix (v. *costoir* 'tenir cura') Imp2 30.5; *costeheix* Imp2 34.21; *costehida* 29.10

creguda 'crescudà' (participi del v. *créixer*) 60.4

crusiffixi 'crucifix' 37.13

cuyrada 'mesura de capacitat' 39.26; *cuyrades* 40.1

dacça 'panís, blat de moro' 20.13, 52.5, 52.6; *dachça* 25.31, *dacçes* 52.31

continent de -'de seguida' 52.19, 60.4, 70.26, 70.27; *en continent* 68.18, 71.3

dèhembre 21.1, 31.11, 31.12, etc.; *deembre* 58.20

deguna 66.20

demantinent 'tot seguit' 68.10

denejades 'netejaes' 65.2

depuys 'després' 52.13

dinada 'ració' 70.20

desexida 'eixida' 33.10, 51.7, 56.21, 61.7; *desaxida* 42.8

dos 'dues' 40.20 (però generalment *dues* 37.5, 39.5, 39.19, etc.)

duell 'forat i conducte a la part inferior de la bóta per on es treu el vi'

69.22, 69.26, 70.8

egual 53.19

enprenyar 'fecundar (una palmera)' 25.1, 46.24

entrecavahó 52.28

entrò 'fins a' 41.22, 44.25

er 'erb, planta herbàcia' 68.13

erbolam veg. *herbolam*

espampotar 'espampolar, esbrollar' 32.24; *spampotar* 20.7, 22.14, 32.23.

Vegeu la n. 34

exercç 42.4, 43.7; *exercços* 42.16, 43.9

exerri 'xerri, fems d'animals ovins' 53.24

exceptat 'exceptuant' 44.4, 63.2

exobrir 'eixobrir, escorcellar' 22.8, 22.20, 31.4, etc.

fa a (v. *fer a* 'convenir de, haver-se de') PI3 59.15 «La ceba fa a

sembrar clareta», 60.6; amb caiguda de preposició: 47.32 «fa

empeltar de scudet», «fa molt bé salvar» 54.28; *fan a* PI4 54.22

«los blats fan bé a sequar e a refredar», 56.7 «fan a regar sovín»,

56.10, etc.; amb caiguda de la preposició: 33.13 «fan arranquar

los lupins», 42.11 «fan empaltar en giner», etc.

falcada 'manat d'espigues segades d'un sol cop de falç' 53.10

famosa, terra- 'terra femada' 39.7

fanequa 'mesura de capacitat per als grans' 47.16

fayons 'fages, fruits del faig' 49.14

feçols 'mena de llegum, mongeta' 52.30

ferre ‘ferro’ 33.27
feyt ‘fet’ (participi del v. *fer*) 56.6
figuera albocor 43.24
figueres de Burgissot 24.4
figueres de peratge 35.16
figueres martiniques 35.14
filat, vi ~ ‘vi fet malbé’ 27.20, 27.22, 71.7, etc.
fira (v. *ferir*) PS3 57.12
forniment ‘provisió’ 52.1
fort ‘molt’ 37.18, 46.16, 53.8, etc.
fortal ‘fort, aplicat al vi’ 71.6; *fortals* 71.4
freu ‘separació’ 40.5
fust ‘tronc, fusta’ 38.6, 43.6, 43.14, etc.

garahuller 24.12; *garaüler* 44.20; *garaüller* 44.21
garrofins ‘mena de llegum’ 52.4
ges ‘guix’ 68.23
giner 32.7, 35.4, 36.28, etc. (també *janer* 19.3, 31.11, 31.14, etc.)
gramandres ‘mena d’herba’ 68.13
guaratar ‘fer guaret’ 21.2, 25.35, 53.1

herbolam ‘hortalisses verdes’ 26.12, 26.13, 26.14; *erbolam* 19.7, 20.1, 20.4, etc.; *arbolam* 57.14
homania ‘homenia, femta d’home’ 38.17
hull ‘ull, forat per deixar passar l’aigua’ 56.18
humiditat ‘humitat’ 53.7

jaquescha v. *jaquir* ‘deixar’ PS3 32.3
juhivert ‘julivert’ 63.14, 63.15
junça ‘jonça, mena d’herba’ 53.28, 69.24
julies ‘mena de figa’ 35.17

leix (v. *leixar* ‘deixar’) Imp2 30.17, Pl3 59.28, 59.30; *leix* PS3 59.28, 60.15
lentilles ‘llenties’ 52.29
leyt ‘llet’ 62.20
librell ‘gibrell, plat fondo de terrissa’ 66.31
limó ‘llimona’ 49.8
lobada ‘sòl sense llaurar’ 53.10

malgrana ‘magrana’ 49.13

mare 'solatge del vi' 67.28; *mares* 71.21
mayols 'mallols' 29.14 (però en general *mallol* 29.16, 29.17, 29.18, etc.)
menys de 'sense' 39.18, 58.25
mils 'millor' 29.20, 34.14, 52.26, etc.
mol-le 'moll' 30.12; *motle* 30.14, 47.4
mont 'munt, pilot' 62.11
morgonar 'murgonar, colgar un sarment per fer-ne un cep nou' 22.7,
 31.1, 31.2; *morgo* 'morga' PS3; *morgona* P13
mosquet 'mesc' 48.15
mostalla 'mostassa' 48.16
mota 'arrel d'una planta amb terra' 59.10, 59.12, 62.13
nabina 'camp de naps' 61.6
noembre 'novembre' 20.25, 56.22, 58.20, 60.14
nou (del v. *noure* 'fer malbé') P13 31.18, 54.17, 60.12; *noura* Inf. 36.12;
noure Inf. 58.28
nuu 'nus' 48.24

ociure 'occir' 54.8
ops, ha(n) ~ 'necessita, necessiten' 39.30, 57.27, 58.17, etc.; *ops és que*
 'cal que' 62.2

pascuor 'temps de Pasqua' 56.21, 57.14
pastonagues 20.15 (veg. *bastanagues*)
peres sermenyes 19.20, 24.8, 44.1, 44.3; *pereres sarmenyeres* 42.14
picapolla 'mena de raïm' 22.10, 32.1; *picapoll* 67.2
plech (v. *plegar* 'arribar') PS3 47.9
poch, fadrí - 'fadrí jove' 39.8
pocha 'petita' 47.5; *poqua* 65.18, 71.5, 71.9
podahó 'podada' 31.14, 31.22, 31.23, etc.
polanch 'pollanc, rebrot, plançó' 40.3
pomers de padró 44.21
pomers de Prada 37.4
pomes de Lombardia 23.11, 37.14, 37.15
pomes de parahís 23.10; ~ *de paraís* 37.7, 37.8
porrella 'mena de ceba' 59.14
prin (v. *prendre*) Imp2 30.4, 35.5, 40.3, etc.
pus 'més' 29.15, 31.12, 31.19, etc.
pus 'després que' 60.10, 60.16
puy 'després' 32.3, 35.15, 36.10
puxen (v. *poder*) PS6 36.5, 53.5

quaix ‘quasi’ 27.20, 52.14, 65.17, 71.7

queucom ‘una mica’ 54.10

raspalla ‘escobra rústega’ 71.21

ravagalesch ‘mena de planta’ 69.34

rebejats (v. *rabejar* ‘netejar amb aigua, esbandir amb força’) Imp5 65.24

recomplits (v. *recomplir* ‘omplir fins dalt’) Imp5 67.11

redona 60.19 (però generalment *rodona* 30.15, 32.5, etc.)

reguiu ‘regadiu’ 58.25

rellà ‘llauró’ 53.4, 53.8, 53.9

salvar ‘conservar’ 19.8, 22.23, 25.17, etc.

sanct 35.18, 42.8, 42.15, etc.; *sancta* 61.5, 62.5

sesta, *de* ~ ‘a l’hora de la calor del migdia’ 62.15

scudet ‘mena d’empelt’ 43.17, 43.27, 45.6, etc.

sopte que ‘de seguida que’ 35.18

sort ‘divisió dins una mesura agrària’ 34.4

sotil ‘de poc valor’ 53.27

spampotar veg. *espampotar*

spetxada (participi del v. *espatxar*, *despatxar* ‘vendre’) 69.18

spícies 27.7, 65.12 (també *spècies* 65.6)

spleta (v. *espletar* ‘gastar’) Pl3 53.7

stoig (v. *estojat* ‘guardar, desat’) Pl3 59.30, 60.15; *stoja* Pl3 54.21

stro a veg. tro

stopiçar ‘estropissar, lligar amb estrop’ 48.25

suffes ‘xufles’ 26.29

sumada ‘compendiada’ 19.2

sutzea ‘brutícia’ 68.2

tantost ‘tot seguit’ 65.19, 65.25, 66.2, etc.; *tantost que* 67.17

tantost com ‘tan aviat com’ 56.12,

tellador ‘tallador, mena de plat on es tallava la carn’ 66.31

tempre (v. *temprar*) PS3; Imp2 51.12

tempre ‘tremp’ 54.11

ten ‘tan’ 43.29, 47.26

terra cascallera veg. *cascallera*

terra famosa veg. *famosa*

terraç ‘test’ 43.1

ti (v. *tenir*) Imp2 39.21, 57.11

tost ‘prompte’ 45.25, 61.29, 62.1, etc.

tramella ‘mena de gra o de llegum’ 25.30, 51.17, 51.18, 51.19; *tremella* 20.1
tramuços 52.20, 55.3, ; *atramuços* 52.21; *tramusos* 25.3,
tramusos veg. *tramuços*
treen (v. *trear* ‘triar’) P13 29.6
tremella veg. *tramella*
tro a ‘fins a’ 29.16, 32.7, 32.13, etc.; *stro a* 38.16, 43.13

vima veg. *vime*

vime ‘vímet’ 45.14, 45.17, 45.18, etc.; *vima* 38.1; *vímens* 19.4, 23.22,
41.1, 41.2

vincuyt ‘vi cuit, que es feia bullint el most’ 27.14, 65.23, 66.32, etc.

virbar ‘birbar, esbrollar’ 26.2 ,32.24; ‘birbar, treure les herbes dels
sembrats’ 54.9, 54.10, 54.14

xarovies veg. *xerevies*

xerevies ‘xirivia’ 19.8, 26.28, 61.8, etc.; *xarovies* 61.12

